

Univerzita Karlova
Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Demografie
Studijní obor: Demografie se sociologií



Tereza Juráková

Kojenecká úmrtnost ve vybraných českých regionech na přelomu 19. a 20. století
Infant mortality at the turn of the 20th century in the selected Czech area

Bakalářská práce

Vedoucí práce/Školitel: doc. PhDr. Alice Velková, Ph.D.

Praha, 2019

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně, a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 15. 7. 2019

.....
Podpis

Ráda bych poděkovala doc. PhDr. Alici Velkové, Ph.D., vedoucí této bakalářské práce, za odborné a metodické vedení a za její cenné připomínky, ochotu a trpělivost.

Kojenecká úmrtnost ve vybraných českých regionech na přelomu 19. a 20. století

Abstrakt

Tato práce se zabývá kojeneckou úmrtností na přelomu 19. a 20. století. Cílem této práce je analýza kojenecké úmrtnosti ve vybraných českých regionech na základě datového souboru excerpovaného z rakouských statistik. Vybranými regiony jsou Milevsko (okres zemědělský), Hořovice (čistě průmyslový okres) a Frýdlant (čistě průmyslový okres s německým obyvatelstvem). Práce se opírá o základní dějinné souvislosti. Zaměřuje se na proměnu úrovně kojenecké úmrtnosti v letech 1881–1910, k čemu využívá data z dobových publikovaných statistik. Sleduje ukazatele kojenecké úmrtnosti do 1 roku života a určena pozice vybraných regionů. V závěru porovnává vývoj kojenecké úmrtnosti mezi vybranými regiony, a to pomocí srovnávací analýzy.

Klíčová slova: Kojenecká úmrtnost, 19. století, 20. století, Milevsko, Hořovice, Frýdlant

Infant mortality at the turn of the 20th century in the selected Czech area

Abstract

This thesis deals with infant mortality at the turn of the 19th and 20th centuries and aims to analyze infant mortality in selected Czech regions based on a data set excerpted from Austrian statistics. The selected regions are Milevsko (an agricultural district), Hořovice (a purely industrial district) and Frýdlant (a purely industrial district with German inhabitants). The thesis is based on the historical context. It focuses on the transformation of infant mortality levels between 1881 and 1910, using data from contemporary published statistics. It monitors indicators of infant mortality up to 1 year of life and the position of selected regions. In conclusion, it compares the development of infant mortality among selected regions by comparative analysis.

Keywords: Infant mortality, 19th century, 20th century, Milevsko, Hořovice, Frýdlant

OBSAH

Seznam tabulek	5
Seznam obrázků.....	7
1. Úvod.....	8
1.1 Cíle práce	9
2. Prameny a literatura	10
1.2 Data rakousko-uherské statistiky	10
1.3 Použitá literatura	11
3. Metody práce	13
1.4 Sběr dat	13
1.5 Analýza dat	14
4. Teoretická východiska	16
1.6 Demografická situace v českých zemích v 19. století.....	16
1.6.1 Úmrtnost	17
1.6.2 Kojenecká úmrtnost	17
1.6.3 Porodnost	18
1.6.4 Migrace.....	19
1.7 Průmyslová revoluce a urbanizace.....	19
1.8 Teorie demografické revoluce	20
1.9 Charakteristika vybraných okresů.....	21
1.9.1 Podíl přítomného stavu obyvatelstva a jeho charakteristika	24
1.9.2 Podíl přítomného obyvatelstva v zaměstnání	29
1.9.3 Frýdlant.....	31
1.9.4 Hořovice	33
1.9.5 Milevsko	34
5. Kojenecká úmrtnost	36
1.10 Celková charakteristika kojenecké úmrtnosti 19. a 20. století	36
1.11 Kojenecká úmrtnost vybraných okresů	43
1.11.1 Kojenecká úmrtnost během prvního měsíce života	44
1.11.2 Kojenecká úmrtnost v prvním půl roce života	46
1.11.3 Kojenecká úmrtnost v prvním roce života	49
6. Závěr.....	53
Seznam použité literatury	55

Seznam použitých pramenů dat 56

SEZNAM TABULEK

Tab. 1	Struktura dětské úmrtnosti v českých zemích, v ‰ (1880–1909).....	18
Tab. 2	Celkový počet domů vybraných okresů (1880 a 1910).....	23
Tab. 3	Celkový počet obyvatel vybraných okresů (1880 a 1910).....	23
Tab. 4	Rozložení obyvatelstva podle velikosti obcí a vybraných okresů (1910).....	23
Tab. 5	Celkové počty živě narozených legitimních dětí podle pohlaví a regionu(1881–1910).....	23
Tab. 6	Počty živě narozených nelegitimních dětí podle pohlaví a regionu (1881–1910).....	24
Tab. 7	Celkové počty narozených dětí a podíly nemanželských dětí (v ‰) podle jednotlivých okresů (1881–1910).....	24
Tab. 8	Rodinný stav přítomného obyvatelstva v okrese Frýdlant podle pohlaví a věkových skupin, absolutní čísla (1880).....	25
Tab. 9	Rodinný stav přítomného obyvatelstva v okrese Frýdlant podle pohlaví a věkových skupin, v ‰ (1880).....	25
Tab. 10	Rodinný stav přítomného obyvatelstva v okrese Hořovice podle pohlaví a věkových skupin, absolutní čísla (1880).....	26
Tab. 11	Rodinný stav přítomného obyvatelstva v okrese Hořovice podle pohlaví a věkových skupin, v ‰ (1880).....	26
Tab. 12	Rodinný stav přítomného obyvatelstva v okrese Milevsko podle pohlaví a věkových skupin, absolutní čísla (1880).....	26
Tab. 13	Rodinný stav přítomného obyvatelstva v okrese Milevsko podle pohlaví a věkových skupin, v ‰ (1880).....	26
Tab. 14	Struktura obyvatelstva ve vybraných okresech podle pohlaví a věkových skupin, absolutní čísla (1910).....	28
Tab. 15	Struktura obyvatelstva ve vybraných okresech podle pohlaví a věkových skupin, v ‰ (1910).....	29
Tab. 16	Struktura obyvatelstva ve vybraných okresech podle věku, absolutní čísla (1880).....	29
Tab. 17	Struktura obyvatelstva podle věku, v ‰ (1880).....	29
Tab. 18	Struktura obyvatelstva podle věku, absolutní čísla (1910).....	29
Tab. 19	Struktura obyvatelstva podle věku, v ‰ (1910).....	29
Tab. 20	Celkový podíl mužů, za vybrané okresy tříděné podle postavení v povolání, absolutní čísla (1880).....	30

Tab. 21	Celkový podíl mužů, za vybrané okresy tříděné podle postavení v povolání, v % (1880)	30
Tab. 22	Celkový podíl žen, za vybrané okresy tříděné podle postavení v povolání, absolutní čísla (1880)	31
Tab. 23	Celkový podíl žen, za vybrané okresy tříděné podle postavení v povolání, v % (1880)	31
Tab. 24	Porovnání kojenecké úmrtnosti do jednoho roku života za vybrané okresy (1881–1910)	39
Tab. 25	Počet narozených dětí v okrese Frýdlant a struktura podle pohlaví (1881–1910)	41
Tab. 26	Počet narozených dětí v okrese Hořovice a struktura podle pohlaví, 1881–1910	42
Tab. 27	Počet narozených dětí v okrese Milevsko a struktura podle pohlaví, 1881–1910	43

Seznam Obrázků

Obr. 1	Ekonomické oblasti českých zemí podle poměru osob zaměstnaných v průmyslu a zemědělství, 1900	22
Obr. 2	Kojenecká úmrtnost podle okresů (1880).....	22
Obr. 3	Struktura obyvatel podle věkových skupin za vybrané okresy, v % (1880).....	27
Obr. 4	Topografická mapa města Frýdlant, 50. léta 20. století.....	32
Obr. 5	Topografická mapa Hořovic, 50. léta 20. století	34
Obr. 6	Topografická mapa Milevska, 50 léta 20. století.....	35
Obr. 7	Vývoj kojenecké úmrtnosti v českých zemích (1820–2006).....	37
Obr. 8	Porovnání kojenecké úmrtnosti do jednoho roku života za vybrané okresy, 1881–1910	38
Obr. 9	Kojenecká úmrtnost v prvním měsíci života v okrese Frýdlant v letech 1881–1910 podle pohlaví a legitimacy, (‰)	45
Obr. 10	Kojenecká úmrtnost v prvním měsíci života v okrese Hořovice v letech 1881–1910 podle pohlaví a legitimacy, (‰)	46
Obr. 11	Kojenecká úmrtnost v prvním měsíci života v okrese Milevsko v letech 1881–1910 podle pohlaví a legitimacy, (‰)	46
Obr. 12	Kojenecká úmrtnost v prvním půl roce života v okrese Frýdlant v letech 1881–1910 podle pohlaví a legitimacy, (‰)	47
Obr. 13	Kojenecká úmrtnost v prvním půl roce života v okrese Hořovice v letech 1881–1910 podle pohlaví a legitimacy, (‰)	47
Obr. 14	Kojenecká úmrtnost v prvním půl roce života v okrese Milevsko v letech 1881–1910 podle pohlaví a legitimacy, (‰)	48
Obr. 15	Kojenecká úmrtnost v prvním roce života v okrese Frýdlant v letech 1881–1910 podle pohlaví a legitimacy, (‰)	51
Obr. 16	Kojenecká úmrtnost v prvním roce života v okrese Hořovice v letech 1881–1910 podle pohlaví a legitimacy, (‰)	51
Obr. 17	Kojenecká úmrtnost v prvním roce života v okrese Milevsko v letech 1881–1910 podle pohlaví a legitimacy, (‰)	52

Kapitola 1

Úvod

Kojenecká úmrtnost je pro demografy velice důležitým ukazatelem úmrtnosti, a proto se na ní klade velký důraz. Z hodnot kojenecké úmrtnosti lze mnoho vyčíst, ať už životní úroveň v dané zemi, tak také úroveň zdravotní péče, ale to samozřejmě není vše. Dále můžeme vyčíst mnoho dalších informací, které jsou velice zajímavé pro následná zkoumání, a to například kojenecká úmrtnost dle legitimacy nebo úmrtnost na základě pohlaví dítěte. Kojenecká úmrtnost v 19. století je zajímavá sama o sobě a lze očekávat značnou regionální diferenciaci. Z toho důvodu jsem se rozhodla ověřit, zda se regiony lišily podle jejich průmyslového rozvoje. Proto svou práci zaměřuji na tři vybrané regiony, kterými jsou Frýdlant, Hořovice a Milevsko, kde můžeme očekávat velice zajímavá zjištění. Výběr okresů jsem podřídila tomu, aby zjištěné informace byly co nejpřínosnější. Pro podrobnější zkoumání je celková oblast zúžena na výběr tří regionů. Jak už jsem zmiňovala výše, vybrala jsem si celkem tři okresy. Mezi první patří Milevsko, které zastupuje okres čistě zemědělský s českým obyvatelstvem. Jako druhý okres jsem vybrala Hořovice, které zastupují průmyslový okres, a jako třetí jsem zvolila Frýdlant, který je sice také čistě průmyslový okres, avšak s německým obyvatelstvem. Kojenecká úmrtnost se na přelomu 19. a 20. století v porovnání s Evropskými zeměmi stále ještě udržovala na velice vysoké úrovni, proto bude opravdu zajímavé srovnávat vybrané okresy na základě jejich výrobního charakteru.

Pro podrobnější zkoumání této problematiky jsou velice důležité prameny, z kterých lze čerpat. Pro toto období jsou k dispozici zdigitalizované rakouské statistiky, Österreichische Statistik, z kterých jsem vy excerpovala data za období od roku 1881 do roku 1910. Po roce 1910 vycházela dále Österreichische Statistik, Neue Folge, které zahrnovalo sčítání obyvatelstva. Nejnáročnější práci představuje samotná excerpce všech potřebných dat. Tento časový úsek je zvolen právě proto, že v roce 1910 bylo provedeno poslední rakouské sčítání. Rakouské statistiky jsou hlavním zdrojem dat, z kterých jsem čerpala a které mi poskytly širokou škálu informací. Zmíněné statistiky obsahují informace, jak o počtech narozených dětí, zemřelých, ale také informace narozených dětí dle legitimacy nebo klasifikace povolání. Tyto informace mě také nejvíce zajímaly. Soustředila jsem se na děti do jednoho roku života a třídila je dle pohlaví a legitimacy. Rakouské statistiky nabízejí mnoho informací, které lze využít pro další zkoumání.

Na základě získaných informací a rozboru těchto dat lze vystihnout vývoj kojenecké úmrtnosti za vybrané regiony. Nejvýznamnější informací je rozdíl úmrtnosti v závislosti na pohlaví, věku a legitimitě zemřelých dětí.

Při seznámení se s příslušnou literaturou jsem zjistila, že většina publikací zkoumá kojeneckou úmrtnost pouze okrajově a jen málokdy prozkoumává kojeneckou úmrtnost na základě okresů více do hloubky. Například z hlediska porovnání dle legitimacy či rozdělení dle pohlaví.

Hlavním cílem této práce je zachycení stavu a vývojových charakteristik kojenecké úmrtnosti ve vybraných českých regionech na základě datového souboru excerpovaného z rakouských statistik - Österreichische Statistik za období od roku 1881 do roku 1910. Výsledky kojenecké úmrtnosti ve vybraných okresech jsou doplněny o srovnání se situací v českých zemích na přelomu 19. a 20. století.

První kapitola v mé práci se zabývá především metodologickými postupy, které jsem během práce používala. Především byly použity základní ukazatele kojenecké úmrtnosti. Dalším bodem v mé práci jsou teoretická východiska, kde se více zabývám demografickou situací v českých zemích v 19. století. Vzhledem k tomu, že na kojeneckou úmrtnost mělo vliv mnoho činitelů, charakterizují také úmrtnost, porodnost, plodnost a také migraci. Snažím se také o uvedení zkoumané problematiky do souvislostí s průmyslovou revolucí a urbanizací, která v českých zemích probíhala.

Dalším významným procesem souvisejícím s překotným společenským rozvojem, rozvojem lékařské vědy, zlepšující se úroveň vzdělání, kultury, hygieny, a celkovým růstem životní úrovně na přelomu 19. a 20. století především v západní Evropě a tedy i demografická revoluce. Jde o složitý proces přeměny charakteru demografického chování obyvatelstva, který má významné dopady na porodnost a celkovou úmrtnost včetně prodloužení očekávané délky dožití. Vzhledem k tomu, že na reprodukci obyvatel má také velký vliv geografické okolí, je nutné více charakterizovat vybrané okresy. V neposlední řadě se budu věnovat komparaci výsledků, ke kterým se v průběhu své práce dospěla.

1.1 Cíle práce

Hlavním cílem mé práce je zachycení a popsání vývojových charakteristik kojenecké úmrtnosti ve vybraných okresech na přelomu 19. a 20. století na základě excerpce dat z rakouských statistik. Rakouské statistiky jsou mým hlavním zdrojem dat, z kterého čerpám. Obsahují velikou škálu informací týkajících se zemřelých dětí. Přestože během sčítání probíhaly různě změny v metodice, tak bylo možné najít srovnatelná data ve vybraných okresech Frýdlant, Hořovice a Milevsko za zemřelé během prvního měsíce života, prvního půl roku života a prvního roku života. Rakouské statistiky však obsahují i další data, a to například údaje za přítomné obyvatelstvo nebo za ekonomicky aktivní obyvatelstvo v již zmíněných okresech, to lze najít právě v datech ze sčítání obyvatelstva. Avšak tato data ohledně struktury obyvatelstva nebyla dostupná pro všechna provedená rakouská sčítání.

v mé práci bych ráda analýzou kojenecké úmrtnosti vystihla podrobnější pohled na její vývoj. a to především rozdílů na základě pohlaví, legitimacy nebo období úmrtí. V rakouských statistikách byla dostupná data za úmrtí během prvního měsíce života, prvního půl roku a roku života. Data za kojeneckou úmrtnost jsem čerpala z každoročně publikovaných statistik pro roky 1881–1910. V neposlední řadě bude provedeno vzájemné porovnání již zmíněných vybraných okresů.

Kapitola 2

Prameny a literatura

1.2 Data rakousko-uherské statistiky

Tato bakalářská práce se zabývá vývojem kojenecké úmrtnosti za vybrané regiony od roku 1881 do roku 1910. K tomu, abychom mohli zdokumentovat tento vývoj a následně provést porovnání kojenecké úmrtnosti v okresech Frýdlant, Hořovice a Milevsko, je nutné excerpovat data z rakouských statistik.

V rakouské části monarchie byl rok 1828 velmi důležitý. Začaly se vydávat publikace se statistickými daty pod názvem *Tafeln zur Statistik der Österreichischen Monarchie*. Jsou označovány za určitý mezník ve vývoji rakouské statistiky. Takzvané *Tafeln* obsahují velmi cenná data, jako například počty sňatků, úmrtí podle věku a příčiny smrti, počty narozených, dále zde také můžeme najít třídění dle náboženského vyznání (Pavlík, aj., 1986, s. 67). Pavlík, aj. ve své knize uvádí: „V letech 1828–1844 vycházely *Tafeln* po roce, původně litografované, od roku 1841 tištěné. Později vyšly po svazcích po dvou až třech letech; roku 1865 bylo jejich vydávání zastaveno.“ (Pavlík, aj., 1986, s. 67).

Tyto sborníky byly vydávány do roku 1865. Pod názvem *Versucheiner Darstellung der Österreichischen Monarchie in statistischen Tafeln* vyšly první dva ročníky, od roku 1831 jako *Tafeln zur Statistik der Österreichischen Monarchie* (Boháč, 1923, s. 7). Ročenka *Statistisches Jahrbuch der Österreichischen Monarchie* vycházela od roku 1865 a od roku 1881 vycházelo pramenné dílo *Österreichische Statistik* (Nováková, 2001, s. 14). Data jsou excerpována z *Österreichische Statistik* za vybrané regiony od roku 1881–1910. Tento časový úsek je zvolen právě proto, že *Österreichische Statistik* větší rozmezí nenabízí, protože roku 1910 bylo provedeno poslední rakouské sčítání.

Během sčítání obyvatelstva byly provedeny různé, nejen metodologické změny. Sčítání v roce 1880 se tolik neodlišuje od předchozích, ale i tak obsahuje pár novinek. Jedna z nich je například sčítání aktivního vojska a zeměbrany, jejich celkové součty byly přičteny k úhrnům přítomného obyvatelstva. Skupina fyzických vad se také rozšířila, a to o pomatené tzv. *Irrsinnige* a o hloupé tzv. *Blödsinnige*. Náboženské vyznání bylo rozšířeno na 15 církví a náboženských společností. V roce 1880 se nově zjišťovala negramotnost, která byla tříděna do tří skupin, zda umí číst a psát, umí číst, nebo neumí ani číst a ani psát. V tomto roce se také poprvé objevuje otázka týkající se obcovací řeči, ta měla poukazovat na národnostní složení obyvatelstva. V tomto

roce byla rozdělena klasifikace povolání do dvou skupin. První z nich byla klasifikace sociálních skupin, která zahrnovala osoby dle jejich ekonomické aktivity. Druhá ze skupiny byla klasifikace povolání, ta obsahovala osoby tříděné dle odvětví. Od tohoto roku také můžeme mluvit o obyvatelstvu jako o zemědělském, průmyslovém atd. a to hlavně kvůli tomu, že bylo obyvatelstvo vyříděno podle příslušnosti k jednotlivému povolání. Dále byla možnost zapsání roku narození „podle možností“ zatímco v následujících sčítání od roku 1890 bylo již povinností zapsat přesné datum narození (Pavlík, aj., 1986, s. 71).

Rok 1890 byl obecně považován za nejvíce průlomový ve sčítání lidu. Pro část výsledků ze sčítání lidu v Rakousku bylo použito strojové zpracování. Nejdříve se strojové zpracování používalo hlavně pro třídění rozsáhlejších klasifikací, později byly přidávány různé kombinace mezi znaky. Dále byly provedeny změny v klasifikaci povolání, která byla v nemalé míře umožněná díky technice zpracování sčítání lidu. V roce 1880 byla klasifikace povolání na jednotlivé osoby. Rok 1880 je také posledním rokem, kdy jsou využity samostatné skupiny jako např. duchovní, advokáti a notáři, ale také osoby zaměstnané v průmyslu. Zatímco rok 1890 je považován za moderní základ statistiky, od tohoto roku se statistika povolání nijak závratně nemění. V roce 1890 měla klasifikace odvětví 4 třídy, 29 skupin, 173 oborů a v pozdějších letech se již nijak významně neměnila, jen se poupravovala (Pavlík, aj., 1986, s. 71).

Ve sčítání roku 1900 se již nezjišťují fyzické vady, a naopak se začali zjišťovat pomáhající členové rodiny v kategorii povolání. Vzhledem k tomu, že byly prováděny různé změny a úpravy v kategorizaci povolání, je velice obtížná mezinárodní či časová srovnatelnost. Ve městech byla zjišťována hygienická zařízení, právní držení bytu, nájemné, ale také pojištění proti ohni. Oproti tomu v roce 1910 byla zjišťována doba trvalého pobytu přítomného obyvatelstva a stejně jako ve sčítání roku 1880 a 1890 byly zjišťovány fyzické vady obyvatelstva. V roce 1910 bylo zavedeno 8 kategorií postavení v povolání, které byly následně používány až do roku 1950. Především se jednalo o kategorie: samostatní, úředníci, pomáhající členové rodiny, příslušníci rodiny, služebnictvo, nájemci a nádeníci. Dále se rozlišovaly osoby samostatně výdělečně činné podle jejich postavení v povolání (Pavlík, aj., 1986, s. 71–72). Rakouské statistiky, jinak Österreichische Statistik, jsou hlavním zdrojem dat pro tuto bakalářskou práci.

1.3 Použitá literatura

Pro mou práci jsou velice důležité tištěné zdroje, a to hlavně pro podrobnější charakteristiku období, ale také pro objasnění analýzy dat. Proto nemohu opomenout knihu *Základy demografie* od Zdeňka Pavlíka, Jitky Rychtaříkové a Aleny Šubrtové (1986). V této knize je mnoho kapitol, které rozebírají obecné problémy demografie, analýzy procesu demografické reprodukce, širší podmíněnosti populačního vývoje atd.. Pro mou práci jsem nejvíce využívala kapitol týkajících se demografických jevů a jejich zjišťování a také kapitol týkajících se demografické reprodukce, kde jsem se více zaměřovala na úmrtnost dětí do jednoho roku života a rozklad kojenecké úmrtnosti.

Dalším z hlavních zdrojů pro mou práci byla kniha *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914* od Ludmily Kárníkové (1965). Jedná se historicko-demografickou práci, která se zabývá přirozenou reprodukcí obyvatelstva tzv. přirozeným pohybem. Dále zde můžeme najít

další demografické jevy týkající se mechanického pohybu obyvatelstva, jinými slovy stěhováním, a to jak uvnitř země nebo i mezi ostatními zeměmi. Další použitou literaturou byly *Dějiny obyvatelstva českých zemí* od Ludmily Fialové aj. Z roku 1996. Jak už z názvu vyplývá, kniha se zabývá dějinami již od Středověku až do období 20. století českých zemí. Pro mou práci jsem nejvíce využívala kapitolu: „Období demografické statistiky“, kde se rozebírala témata jako například: „Demografická skladba obyvatelstva“ nebo „Pokles plodnosti“.

V neposlední řadě nemohu opomenout knihu *České země v letech 1848–1918*, kterou napsala Marcela Efmertová roku 1998. Tato kniha se zabývá jak politickým vývojem v českých zemích, hospodářskou situací, tak i sociální strukturou obyvatelstva.

Při charakteristice vybraných okresů nebyla k dispozici potřebná literatura, a tak největší podíl na charakteristice okresů měl svazek knihy *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* od Karla Kuči z roku 2011. Jedná se o encyklopedii rozdělenou na 8 dílů dle abecedy. Nachází se v nich seznamy měst s jejich bližší charakteristikou, přehledy okresů, ale také krajů v českých zemích již od roku 1850.

Výše uvedený soupis použité literatury má za úkol co nejlépe popsat vybrané období a charakterizovat tak z již dostupných závěrů kojeneckou úmrtnost v českých zemích.

Kapitola 3

Metody práce

1.4 Sběr dat

Proto, abych mohla začít se svou bakalářskou prací, bylo velice důležité excerpovat data z rakouských statistik. Vzhledem k tomu, že veškeré příručky jsou v německém jazyce a já německý jazyk neovládám, byla pro mě již zmíněná excerpce dat složitější. Používala jsem k tomu digitalizované původní příručky, které jsou volně k dispozici. Jak už jsem popisovala výše, tato pramenná díla vycházela pod názvem Österreichische Statistik. Jsou přehledně tříděna do potřebných roků a na začátku každého svazku se nachází souhrnný obsah, který mi umožnil lépe se orientovat v příručce a najít tak potřebná data.

Nejdříve jsem musela všechny příručky za příslušné roky projít a zjistit, zda jsou dostupná veškerá data, která budu v mé práci potřebovat. Každý z okresů je veden pod určitým číslem, aby se zajistila lepší orientace v příručkách. Frýdlant je veden pod číslem 20, Hořovice jsou pod číslem 26 a Milevsko je vedeno nejdříve pod číslem 51 a později pod číslem 52. Z původních příruček jsem za vybrané okresy přepisovala mnou vybraná data do předem připravených excelových tabulek. Pro podrobnější přehled jsem je dále dělila dle pohlaví a legitimacy. Vzhledem k tomu, že kojenecká úmrtnost vykazovala za jednotlivé roky velké výkyvy, volila jsem pro lepší přehlednost pětileté průměry. Má bakalářská práce se zabývá vývojem kojenecké úmrtnosti za vybrané okresy, a proto jsem následně vypisovala data z rakouských statistik za živě narozené, zemřelé v prvním měsíci života, dále za první půl rok života a naposled také zemřelé během prvního roku života. Tyto údaje jsem nejdříve excerpovala za každý jednotlivý rok od roku 1881 do 1910 a následně jsem provedla pětileté klouzavé průměry za období 1881–1885, 1886–1890, 1891–1895, 1896–1900, 1901–1905, 1906–1910. Pětileté klouzavé průměry jsem volila právě pro lepší přehlednost, jak už jsem zmiňovala výše. Takto upravená data jsem si připravila a uspořádala na vytvoření grafů, které přehledně znázorňují pokles kojenecké úmrtnosti na přelomu 19. a 20. století.

Dále mě v souborech o sčítání obyvatelstva zaujala data za přítomné obyvatelstvo ve vybraných okresech (Frýdlant, Hořovice a Milevsko). Data za přítomné obyvatelstvo byla opět excerpována z rakouských statistik ze sčítání obyvatelstva do předem připravených excelových tabulek a následně byla převedena na celkový podíl přítomného obyvatelstva za vybrané věkové kategorie a rodinný stav. Data pro rok 1880 jsou dostupná pro věkové kategorie 0–14 let, 15–59

a 60+, které jsou dále tříděny za svobodné, vdané/ženaté a ovdovělé. Pro lepší zhodnocení dat za přítomné obyvatelstvo jsem vypočítala celkový souhrn za vybrané věkové kategorie. Za rok 1910 jsem vypracovala strukturu obyvatelstva vybraných okresů podle pohlaví a věkových kategorie. Věkové kategorie se trochu odlišují od těch z roku 1880, jsou to osoby do 13 let, od 14 do 59 let a jediná stejná věková kategorie je 60 let a více.

1.5 Analýza dat

V této kapitole jsem se zaměřila na samotnou analýzu dat a použité ukazatele. Jak už z názvu vyplývá, tak se studie zabývá kojeneckou úmrtností. Kojencem se rozumí dítě do jednoho roku života, tedy dítě v dokončeném věku nula. V demografii je obecně věnovaná velká pozornost právě kojenecké úmrtnosti v prvním roce života. Klade se velký důraz na populaci a její péči o děti v nejmladším věku z důvodu většího ohrožení právě špatnou péčí (Pavlík, aj., 1986, s. 141). Intenzitu dětské úmrtnosti v prvním roce života vyjadřujeme ukazatelem kojenecké úmrtnosti, respektive kvocientem kojenecké úmrtnosti.

$$kú = \frac{D_0}{N^v} * 1000$$

Kvocient kojenecké úmrtnosti, někdy označován též jako míra kojenecké úmrtnosti, lze definovat jako počet zemřelých do jednoho roku na 1 000 živě narozených téhož kalendářního roku. Intenzita kojenecké úmrtnosti není v prvním roce života stejná. Velmi vysoká úmrtnost dětí je v prvním týdnu života či neprodleně po jejich narození. Děti zemřelé v takzvaném novorozeneckém období nejčastěji umírají z důvodu nevyzrálosti pro adaptaci na prostředí, dále díky genetické zátěži či poškození plodu během těhotenství (Pavlík, aj., 1986, s. 142–152). Samozřejmě s přibývajícím dnem se zvětšuje šance na jejich přežití a tím pádem se snižuje počet zemřelých. Nejmenší pravděpodobnost úmrtí v dnešní době je během posledního měsíce před dovršením jednoho roku života. Při dnešní analýze kojenecké úmrtnosti se využívají i další vzorečky pro výpočet kojenecké úmrtnosti, vzhledem k tomu, že nebyla k dispozici potřebná data na jejich výpočet, tak jsem je bohužel nemohla do mé práce zahrnout.

$$kú_{0-6} = \frac{D_{0-6}}{N^v} * 1000$$

Míra (kvocient) časně novorozenecké (neonatální) úmrtnosti ($kú_{0-6}$) charakterizuje intenzitu úmrtnosti prvního týdne života, během kterého je kojenecká úmrtnost také největší. Bohužel data z rakouských Österreichische Statistik nenabízela potřebná data pro tento výpočet.

$$kú_{7-27} = \frac{D_{7-27}}{N^v} * 1000$$

Míra (kvocient) pozdní novorozenecké (neonatální) úmrtnosti ($kú_{7-27}$) charakterizuje intenzitu úmrtnosti během prvních dvou až čtyř týdnů života.

$$kú_{28-364} = \frac{D_{28-364}}{N^v} * 1000$$

Míra (kvocient) ponovorozenecké (postneonatální) úmrtnosti ($kú_{28-364}$) charakterizuje intenzitu úmrtnosti během zbývající části prvního roku života. Úmrtnost v ponovorozeneckém období již více souvisí s různými infekcemi, úrazy, respiračními chorobami nebo nemocemi zažívacího ústrojí (Pavlík, aj., 1986, s. 148–150).

Kapitola 4

Teoretická východiska

1.6 Demografická situace v českých zemích v 19. století

České země se obecně v 19. století vyvíjely především v ekonomickém duchu, tento vývoj byl buďto zrychlován či zpomalován různými událostmi. Mezi ně patřily například různé revoluční události nebo prusko-rakouská válka, která byla v roce 1866, také byla zrušena celoživotní vojenská služba. Tyto změny nebyly však jediné, které ovlivňovaly reprodukci obyvatelstva. Mezi další vlivy, které ovlivňovaly již zmíněnou reprodukci, byla také věková skladba obyvatelstva. Během skoro celého 19. století byla věková skladba téměř ukázková, a to z toho důvodu, že tvořila pravidelnou věkovou pyramidu (Srb, 2004, s. 172–174).

V 18. a 19. století se populace označovala populací mladou. Jednu třetinu tvořily děti do 15 let a na 48 % se počet vyšplhal při započítání mládeže ve věkové skupině 15–20 let. Populace starší 50 let tvořila přibližně jednu desetinu z celkové populace. Když porovnáme venkov s městem, tak na venkově byl vyšší podíl dětí a starších osob. Od konce 18. století se pomalu začal zvyšovat počet osob, které se dožívali dospělosti a následně i vyššího věku, což vedlo ke zlepšování úmrtnostních poměrů. Vysoká úroveň plodnosti nadále přetrvávala, proto nebyl ovlivněn poměr hlavních věkových skupin, který předpovídal progresivní růst populace (Fialová, aj, 1996, s. 155–156).

Od 80. let 19. století se postupně začala zavádět hygienická opatření, a to jak ve městech, tak i u chudě obydlené části. Takto velký posun, byl také zapříčiněn snahou zabránit přenosu chorob. Vzhledem k tomu, že Praha měla velké problémy s nedostatkem pitné vody, kterou získávala přibližně z 1000 kašen, tak velkým pokrokem, který nastal na přelomu 80. a 90. let bylo rozhodnutí vystavět vodovodní a kanalizační síť (Efmertová, 1998, s. 321).

I přesto, že se zvyšovala kvalita zdravotnictví, tak ke konci 19. století a začátku 20. století byla větší úmrtnost obyvatelstva na choroby spojené s dýchacími cestami, které byly jinak označovány za tzv. „zápal plic“. Dále se zvyšovala úmrtí na nádorová onemocnění (Fialová, aj, 1996, s. 175–187). L. Fialová ve své knize dále píše: „Stále takřka pětina zemřelých, převážně dětí, umírala z „vrozené slabosti“ a na „střevní katar“. J. Daimer aj. Pelcl a později i Jiří K. Skřítecký upozorňovali, že intenzita úmrtnosti na „vrozenou slabost“ i „střevní katary“ byla vyšší v okresech s vyšším podílem obyvatelstva zaměstnaného v průmyslu, zejména

v textilním průmyslu severních Čech a v chudých zemědělských okresech s rozšířenou domácí výrobou“ (Fialová, aj, 1996, s. 187).

1.6.1 Úmrtnost

Úmrtnost na začátku 19. století byla velice vysoká a převyšovala tak počet živě narozených. Během 19. století úmrtnost ovlivňovala revoluce, prusko-rakouská válka, ale také epidemie neštovic, které se ke konci století již nevyskytovaly. Roky 1895 a 1899 jsou označovány za průlomové právě díky snížení ukazatelů úmrtnosti, které se pohybovaly kolem 25,0 ‰ a od tohoto okamžiku začala úmrtnost pomalu klesat. Za mimořádný jev je označován pozdější pokles úmrtnosti v letech 1895–1899 oproti porodnosti v letech 1890–1894, obvykle to bývá právě naopak (Srb, 2004, s. 174–175).

Pokles úmrtnosti nastal až koncem 19. století, připisovalo se to především zlepšení lékařské vědy a obecně změně ve zdravotní péči. Dalším významným aspektem v poklesu celkové úmrtnosti bylo zlepšení hygienických podmínek, obzvláště ve velkých městech, a také obecné zvýšení životní úrovně, převážně u průmyslového dělnictva. V neposlední řadě úmrtnost nepřímo ovlivňoval pokles porodnosti, který zapříčinil již zřetelný pokles kojenecké úmrtnosti dětí do jednoho roku, bohužel i přesto byla kojenecká úmrtnost velice vysoká. V druhé polovině 90. let 19. století se křivka úmrtnosti v českých zemích měnila jen zřídka a pohybovala se okolo 28 až 30 úmrtími na 1 000 obyvatel. Od 90. let 19. století se také podařilo podchytit hrozbu neštovic, kladl se větší důraz jak na výrobu potřebných léčiv, tak na samotné očkování dětí. Neštovice nebyly jedinou nemocí, kterou se podařilo podchytit. Mezi další patřily také záškrt, černý kašel, spála nebo spalničky. Tuberkulóza však patřila mezi ty nemoci, na které umíralo mnoho lidí, například v roce 1885 to bylo 39 956 osob, což tvořilo jednu šestinu celkového počtu zemřelých. Onemocnění tuberkulózou ovlivňovalo úmrtnost až do roku 1905. Postupně se začala zlepšovat lékařská péče, která měla za následek snížení úmrtnosti na tuberkulózu, nebo akutní infekční nemoci. Se zlepšením lékařské péče, také souviselo včasné odhalení zhoubných novotvarů a cévních nemocí. Především snížení úmrtnosti dětí ve věku 1 až 5 let mělo velký podíl na snížení celkové úmrtnosti. K tomuto poklesu docházelo velice pozvolna již od 80. let 19. století a po 90. letech pak již zrychlenějším tempem (Kárníková, 1965, s. 201–204).

1.6.2 Kojenecká úmrtnost

Úmrtnosti v prvním roce života je v demografii věnována mimořádná pozornost. To, jak se populace stará o děti v nejmladším věku, je obzvláště důležité pro celkovou úroveň naší populace. Intenzita úmrtnosti od jednoho roku do dvaceti let, dle výsledků studie historické demografie, byla téměř srovnatelná jako kojenecká úmrtnost. Z toho vyplývá, že se každá generace do dvaceti let zmenšila přibližně na polovinu. Velmi vysoká kojenecká úmrtnost byla zaznamenána v letech 1785–1815 v Praze, kdy se vyšplhala v průměru na 412 ‰. K poklesu kojenecké úmrtnosti začalo docházet až od konce 19. století, jinak se kojenecká úmrtnost v 19. století stále držela na velice vysoké úrovni 250–280 ‰ (Pavlík, aj., 1986, s. 141–148).

Díky zlepšení hygienických podmínek a zdravotní péče byl snížen počet úmrtnosti dětí do 5 let na černé neštovice. V období průmyslové revoluce byla úmrtnost dětí od 1 roku do 5 let vysoká, pohybovala se kolem 15 % ze všech úmrtí, jak lze vidět v tabulce číslo 1, tento stav se

začal zlepšovat, až po roce 1912 kdy úmrtnost dětí v tomto věku byla jen 8 % z celkového počtu úmrtí. Oproti tomu kojenecká úmrtnost, která je považována za velice důležitý ukazatel úmrtnosti, měnila svůj stav velice pomalu. Stav kojenecké úmrtnosti umožňuje poukázat jak na životní úroveň v dané zemi, tak také na úroveň zdravotní péče. Kojenecká úmrtnost byla obecně v českých zemích velice vysoká, viz tabulka číslo jedna. Čtvrtina kojenců do jednoho roku každoročně umírala až do druhé poloviny 90. let 19. století. Později kojenecká úmrtnost začala pomalu klesat, ale pod pětinu z celkového počtu narozených se dostala až v roce 1910 (Kárníková, 1965, s. 203–204).

Ve srovnání s Evropou v druhé polovině 19. století patřila úroveň kojenecké úmrtnosti v Českých zemích spíše k jedněm z těch vyšších. Oproti vyspělým zemím jako byla Anglie, Francie, Belgie či Dánsko, měly České země téměř dvounásobnou kojeneckou úmrtnost. Kojenecká úmrtnost klesala velice pomalu a do velké míry negativně ovlivňovala průměrnou délku lidského života (Pánek, 2015, s. 102).

Tab. 1 – Struktura dětské úmrtnosti v českých zemích, v % (1880–1909)

Pětileté intervaly	Novorozenecká (do 1 měs.)	Ponovorozenecká (1més. - 1 r.)	Kojenecká (do 1 roku)	Děti ve věku 1 - 5 let	Děti do 5 let
1880–1884	102	162	264	110	375
1885–1889	98	163	261	111	372
1890–1894	97	168	265	105	370
1895–1899	88	152	238	86	324
1900–1904	82	143	224	72	298
1905–1909	78	137	215	64	280

Poznámky: index = počet zemřelých z 1 000 živě narozených, vlastní zpracování

Zdroj: Kárníková, 1965, s. 203

1.6.3 Porodnost

Pozornosti neušla ani samotná porodnost, která se začala pomalu měnit a vyvíjet, zejména v poslední čtvrtině 19. století. Křivka porodnosti začala ve všech vyspělých zemích Evropy klesat, později začala klesat také v Severní Americe. Vrcholu porodnosti dosáhla většina Evropských zemí přibližně v polovině 70. let 19. století, mimo Francie, kde pokles porodnosti byl soustavný a jeho začátek byl již ve 20. letech 19. století. Později se v druhé polovině 70. let projevila světová krize, která měla za příčinu pokles křivky porodnosti. Pokles se téměř u všech zemí Evropy zastavil v druhé polovině 80. let, ale následný vzestup se nekonal. Následovalo spíše kolísání porodnosti a následně pak opětový pokles. Na přelomu 19. a 20. století se spád porodnosti značně zrychlil. Po propuknutí krize byla porodnost nejdříve na poklesu, který střídal občasný vzestup. Zlom nastal až začátkem 20. století, kdy během 15 let od roku 1900 klesla porodnost v českých zemích na neuvěřitelných 26 promile, což tvořilo více než čtvrtinu. Pokles manželské plodnosti jde ruku v ruce se zmíněnou porodností. Snížení počtu nemanželských dětí hrálo jen malou úlohu a souviselo to také se zvýšeným počtem potratů. Avšak až do první světové války se počet nemanželských dětí držel na velice vysoké úrovni, tvořil až desetinu všech živě narozených dětí (Kárníková, 1965, s. 196–197).

Největší počet dětí v historii se narodil roku 1902 a od této doby pak celkový počet narozených dětí klesal. Tento pokles plodnosti měl za příčinu změnu ve věkové skladbě obyvatel a urychlil tak stárnutí populace, které bylo doposud spojené jen se změnami vymírání. Většina

děti, která byla narozena do první čtvrtiny 19. století, byla ve velké míře narozena v manželství. Mimo manželství se rodilo opravdu velice málo dětí, něco kolem 5 % a i přesto, že se počet mimomanželsky narozených dětí na začátku 19. století navýšil, na celkový vývoj plodnosti to prozatím vliv nemělo. K poklesu počtu dětí přispělo také rozšíření metod, které zabraňovaly početí, mezi ně patřily například uměle vyvolané potraty, které byly v té době trestné. A tak velice často docházelo k tomu, že nemanželské děti byly odkládány na prahu kláštera či fary. Péče o nelegitimní děti nebyla vždy taková, jak by si matky představovaly, a tak docházelo k větší úmrtnosti těchto dětí (Fialová, aj, 1996, s. 166–171).

1.6.4 Migrace

Migrace byla nedílnou součástí českých zemí obzvláště v 80. letech 19. století, kdy během 30 let mezi roky 1880–1910 tvořila přibližně 30 % celého přirozeného přírůstku. Tento fakt nelze přesněji doložit ze statistiky vystěhovalectví. Jedinou možností jsou nepřesné statistiky ostatních zemí o počtu těch osob, které se narodily v Česku a žijící mimo Předlitavsko. Po roce 1910 se o rekonstrukci vystěhovalectví pokusil Zemský statistický úřad. Přibližně 454 837 osob uvedlo, že v době zjišťování žilo mimo Předlitavsko a v českých zemích žilo 519 837 osob. Přibližně polovina osob se odstěhovala do Německa a okolo 40 % do USA. Během velkého rozmachu německého průmyslu bylo v období 90. let 19. století velký příliv českého obyvatelstva do Německa. Mezi další přesun českého obyvatelstva patřila emigrace do Vídně, respektive do dolního Rakouska. V roce 1910, zde žilo něco přes 620 000 obyvatel České republiky. Migrace českých obyvatel do Rakouska neslábla až do první světové války. Největší příliv obyvatelstva byl zaznamenán v 80. letech 19. století. Vzhledem k tomu, že české země byly postiženy těžkou agrární krizí, tak se Rakousko stalo útočištěm především pro chudé obyvatele zemědělských krajů nacházejících se na jižní polovině Česka (Kárníková, 1965, s. 210–213).

1.7 Průmyslová revoluce a urbanizace

Průmyslovou revolucí byl především přechod od ruční výroby a manufaktur k výrobě strojové. Docházelo k převratným změnám také v dopravě v podobě zavádění železniční dopravy a parních plaveb. Fovill považoval parní stroj za duši ekonomické revoluce (Purš, 1973, s. 29–134). L. Kárníková dobu charakterizovala jako: „Velkou kapitalistickou přestavbu ekonomické i sociální podoby českých zemí a zároveň všech mocenskopolitických a národnostních vztahů, myšlenkového a kulturního života společnosti probíhala více než jedno století“ (Kárníková, 1965, s. 123).

Skutečný rozmach průmyslové revoluce nastal v 30. letech 19. století, který zasahoval do mnoha odvětví. Skoro přes noc se zrodila nová průmyslová centra s velkým množstvím dělníků a také se zformovala velká vrstva drobných venkovských podnikatelů. V úrodných nížinách se pozvedla zemědělská výroba téměř na úroveň vyspělého kapitalistického zemědělství. Největší zlom nastal až roku 1848, kdy byla zrušena roboty a poddanství. Životní úroveň se tedy začala poměrně zlepšovat. Vlivem urbanizace následně došlo k územním změnám koncentrace obyvatelstva. Z chudých zemědělských oblastí se lidé stěhovali do nově vzrostlých dělnických

osad. Vnitřní stěhování narušilo jak stabilitu obyvatelstva, tak i dědičnou následnost povolání i postavení (Kárníková, 1965, s. 123–124).

Korelace mezi růstem počtu obyvatelstva, koncentrací do měst a růstem pracovních příležitostí jasně dokazuje, že začátky urbanizace jdou ruku v ruce právě s industrializací. V tomto případě tedy mluvíme o tzv. „první fázi“ urbanizace, která je také označována za „klasickou“. Pracovní příležitosti se shlukovaly v samotných městech. To mělo za následek pohyb obyvatelstva ze zemědělských oblastí právě do městských sídel. V 19. století ještě stále vypadalo okolí města jako venkovské. Druhá fáze urbanizace se nazývala „suburbanizační“, pro kterou bylo typické stěhování obyvatelstva z centra měst na jejich okraje a v mnoha případech i za ně. Z toho plyne snižování počtu obyvatelstva právě ze samotného centra (Horská, aj., 2002, s. 14–16).

Tak, jak ve své knize hovoří také Efmertová M.: „Největší přírůstek obyvatelstva zaznamenala města, která se postupně stala centry industrializovaných oblastí, jako například Praha, Brno, Liberec, Plzeň, Ostrava, Kladno, Most, Jablonec, Ústí nad Labem. Pomaleji se rozrůstala města s původně obchodní a řemeslnou tradicí, jako České Budějovice, Jihlava, Olomouc, Prostějov atd.“ (Efmertová., 1998, s. 153). Ve třetí fázi tzv. „desurbanizační“ dochází k velkému úbytku obyvatelstva v centrálních zónách a to má za následek zvětšování městských prostor. V poslední fázi, ke které dochází pouze v mnohamilionových městských regionech, dochází jak k úbytku obyvatelstva, tak také k úbytku pracovních příležitostí (Horská, aj., 2002, s. 14–16).

1.8 Teorie demografické revoluce

Teorie demografické revoluce je považována za jednu z nejdůležitějších teorií demografie. Jsou s ní spojeny první pokusy o vysvětlení změn v demografické reprodukci. Velmi zjednodušeně lze tento proces charakterizovat jako přeměnu extenzivních forem reprodukce lidí ve formy intenzivní. Velký vliv na reprodukční procesy má ekonomické, sociální, ale také geografické okolí. Samozřejmě existuje celá řada vlivů, které také ovlivňují reprodukční procesy. Mezi ně můžeme zařadit urbanizaci, rozpad tradiční rodiny, modernizaci nebo změnu způsobu života. Tyto změny jsou pak považovány za demografickou revoluci (Kalibová, 2001, s. 41).

„Demografická revoluce je historický proces, který probíhá postupně u všech populací světa. Vzniká na určitém stupni společenského rozvoje a na jiném opět končí.“ (Kalibová, 2001, s. 41). K tomuto procesu nedochází u celé populace najednou, ale postupně, a nejzřetelnější projev lze zaznamenat u vývoji úrovně úmrtnosti a porodnosti. Hrubá míra porodnosti v průběhu revoluce klesá z 50 promile na méně než 20 promile. Nesmíme také zapomenout na kojeneckou úmrtnost, která také výrazně klesá, a naopak naděje dožití se prodlužuje z původních 30-35 let až téměř na dvojnásobek. Na základě těchto změn pak dochází k tzv. demografickému stárnutí. Demografická revoluce probíhá diferencovaně i uvnitř dané populace, u různých sociálně-profesních a vzdělanostních skupin, typů územních lokalit (velká města, venkov), v průmyslových centrech a v územích s vysokou lidnatostí a okrajových oblastech apod. Jejím postup záleží též na homogenitě a velikosti dané populace a na jejím charakteru (Kalibová, 2001, s. 41).

1.9 Charakteristika vybraných okresů

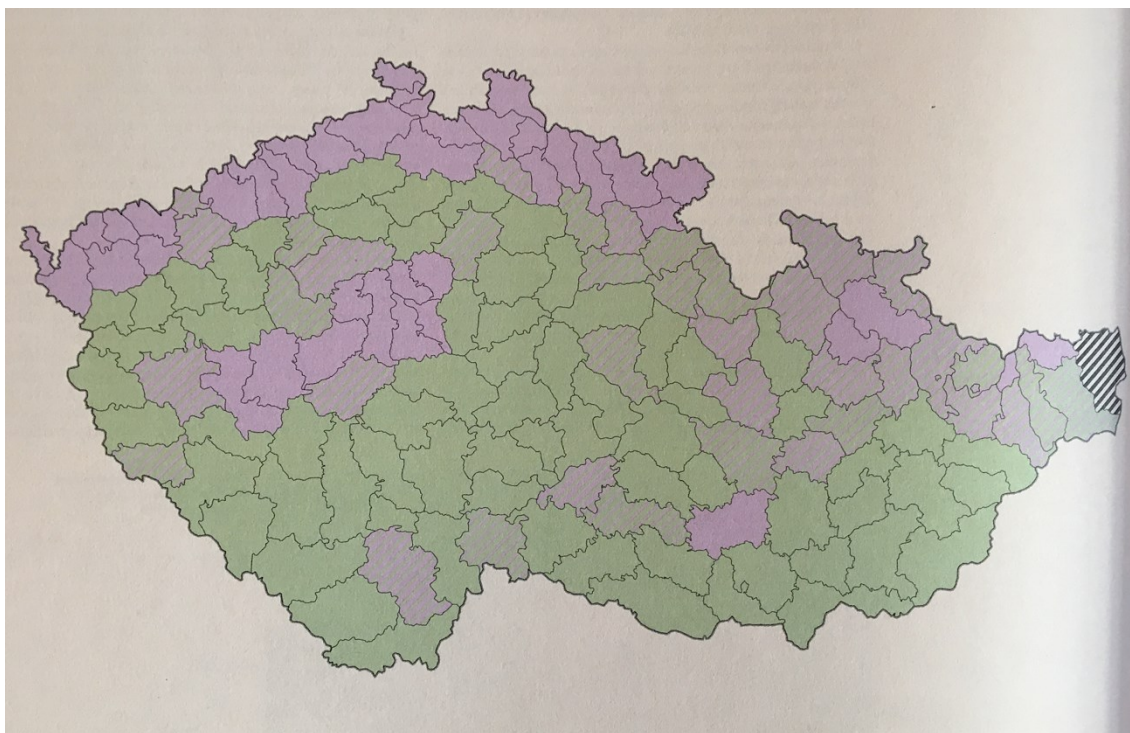
Výběr okresů pro mou bakalářskou práci jsem prováděla hlavně na základě toho, abych zajistila co největší různorodost mezi nimi a docílila tak výraznějších výsledků pro porovnání. Příslušnost vybraných okresů je názorně vidět na přiložené mapě, která poukazuje na to, kam daný okres patřil. Zda se jednalo o okres průmyslový, o okres průmyslově agrární, okres agrárně průmyslový nebo okres vyloženě agrární. Pro svou bakalářskou práci jsem si tedy vybrala 3 následující okresy, kterými jsou Frýdlant, Hořovice a Milevsko.

Okres Frýdlant zastupuje tu část území, která na přelomu 19. a 20. století byla čistě průmyslovým okresem s populací téměř čistě německého obyvatelstva. Jako další lokalitu jsem si zvolila Hořovice, ty opět zastupují oblast čistě průmyslovou, avšak obyvatelstvo je české. a jako třetí jsem volila lokalitu Milevska, které je zástupcem zemědělského okresu s též českým obyvatelstvem. Bohužel pro podrobnější charakteristiku okresů jsem neměla k dispozici příslušnou literaturu, a proto jsem více specifikovala samotná města. Na obrázku číslo 2 můžeme vidět větší kojeneckou úmrtnost v pohraničí, do kterého spadá i samotný Frýdlant.

Příčinou kojenecké úmrtnosti byla zejména tuberkulóza, která se vyskytovala po celém našem území. Nejvíce se však vyskytovala v letech 1890–1892 v oblastech s textilním průmyslem do kterého spadalo i Frýdlantsko a nejnižší byla v zemědělských oblastech (Fialová, 1996, s.187). Na tabulce číslo 2 je vidět postupný vývoj počtu domů ve vybraných okresech. Jak v okrese Frýdlant, tak v Milevsku, je vidět postupný nárůst bytové zástavby, avšak v okrese Hořovice počet domů klesl. V Hořovicích také klesl i počet obyvatel, může to být spojování s migrací do většího města. V tabulce číslo 4 je zobrazeno rozložení obyvatel v rámci obcí. V Milevsku žilo okolo 70 % obyvatel v obcích pod 500 obyvatel oproti tomu v okrese Frýdlant a Hořovice bylo největší zastoupení obyvatel v obcích s 500 až 2 000 obyvateli a to okolo 42 %. Frýdlant pak měl zastoupení obyvatel v obcích s 5 001 až 10 000 obyvatel. Hořovice pak měly zastoupení obyvatel s 10 001 až 20 000 obyvateli okolo 14 %. Z toho vyplývá, že obyvatelstvo v Hořovicích a Frýdlantu se zdržovalo spíše ve větších obcích. Zatímco v Milevsku převážná většina obyvatel žije v menších vesničkách pod 500 obyvatel.

Na tabulce číslo 5 a 6 je zobrazen postupný vývoj počtu legitimně a nelegitimně narozených dětí a u všech vybraných okresů dochází k poklesu počtu živě narozených dětí. Následující tabulka číslo 7 nám zobrazuje procentuální podíl nelegitimních dětí ve vybraných okresech. Je zde vidět, že nejvíce nelegitimních dětí je zastoupeno v okrese Frýdlant. Počet nelegitimních dětí se zde pohybuje okolo 15–17 %.

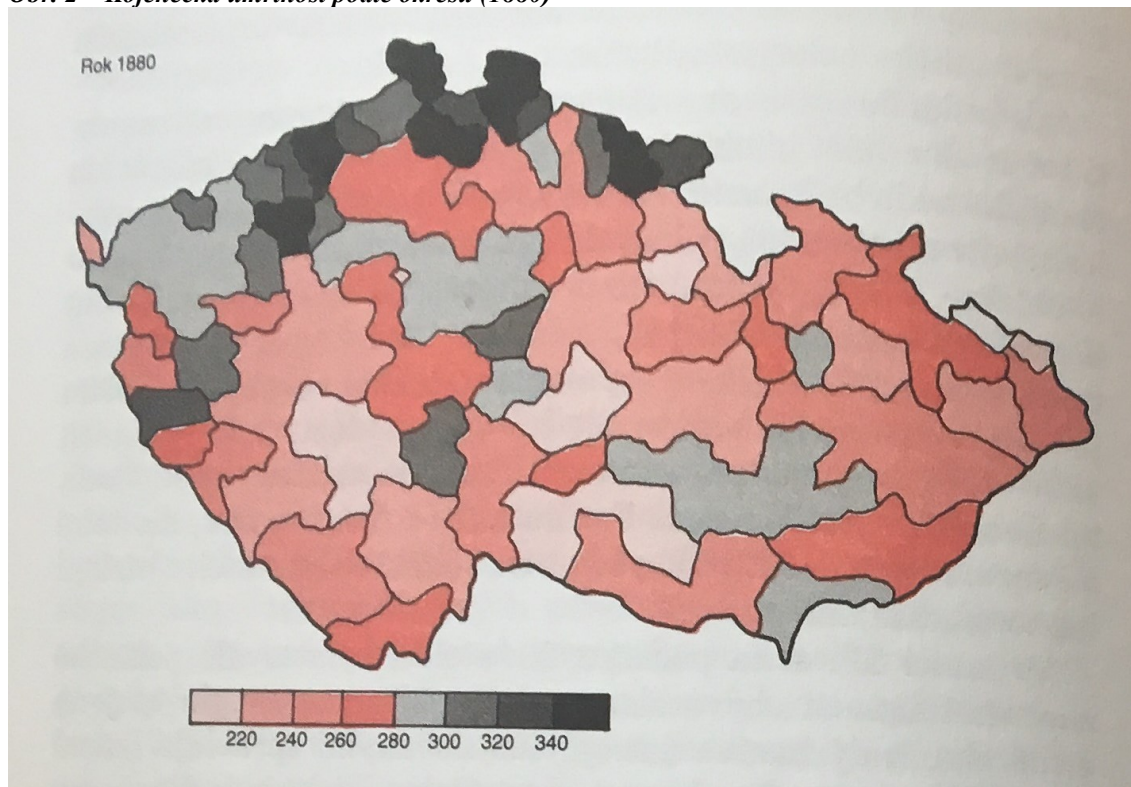
Obr. 1 – Ekonomické oblasti českých zemí podle poměru osob zaměstnaných v průmyslu a zemědělství, 1900



Poznámka: Fialové zbarvení označuje okres průmyslový, Zelené šrafování s fialovým podkladem označuje okres průmyslově agrární, Fialové šrafování se zeleným podkladem označuje okres agrárně průmyslový a zelený podklad zastupuje okres pouze agrární

Zdroj: Semotánová, Cajthaml a kol., 2014, s. 372

Obr. 2 – Kojenecká úmrtnost podle okresů (1880)



Zdroj: Fialová, L., 1996, s. 188

Tab. 2 – Celkový počet domů vybraných okresů (1880 a 1910)

Okres	1880	1910
Frýdlant	7 018	8 646
Hořovice	11 086	9 670
Milevsko	5 438	5 966

Zdroj: Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Aufenthalt und Zuständigkeit, Wien, 1882, s. 96, Österreichische Statistik Neue Folge, Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 in den im reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern, Heft 3, Wien, 1914, s. 56

Tab. 3 – Celkový počet obyvatel vybraných okresů (1880 a 1910)

Okres	1880	1910
Frýdlant	44 370	50 680
Hořovice	85 830	74 915
Milevsko	39 329	37 694

Zdroj: Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Alter und Stand, Heft 1, Wien, 1882, Österreichische Statistik Neue Folge, Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 in den im reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern, Heft 1, Wien, 1912, s. 42

Tab. 4 – Rozložení obyvatelstva podle velikosti obcí a vybraných okresů (1910)

Okres	Obce do 500 obyvatel		Obce od 500 až 2 000 obyvatel		Obce od 2 001 až 5 000 obyvatel		Obce od 5 001 až 10 000 obyvatel		Obce od 10 001 až 20 000 obyvatel	
	absolutní čísla	%	absolutní čísla	%	absolutní čísla	%	absolutní čísla	%	absolutní čísla	%
Frýdlant	6 655	13,1	21 866	43,1	9 614	19,0	12 545	24,8	0	0,0
Hořovice	20 563	27,4	34 373	45,9	8 802	11,7	0	0,0	11 177	14,9
Milevsko	26 535	70,4	6 183	16,4	4 976	13,2	0	0,0	0	0,0

Zdroj: Österreichische Statistik Neue Folge, Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 in den im reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern, Heft 1, Wien, 1912, s. 42

Tab. 5 – Celkové počty živě narozených legitimních dětí podle pohlaví a regionu (1881–1910)

Roky	Frýdlant		Hořovice		Milevsko	
	chlapci	dívky	chlapci	dívky	chlapci	dívky
1881–1885	804	724	1 594	1 551	667	620
1886–1890	811	729	1 587	1 558	672	626
1891–1895	824	748	1 565	1 525	662	603
1896–1900	837	757	1 556	1 520	650	598
1901–1905	766	762	1 547	1 511	640	597
1906–1910	603	764	1 504	1 479	610	585

Poznámky: Kvůli lepší přehlednosti jsou použity klouzavé pětileté průměry.

Zdroj: Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Alter und Stand, Heft 1, Wien, 1882, vlastní výpočty a zpracování

Tab. 6 – Počty živě narozených nelegitimních dětí podle pohlaví a regionu (1881–1910)

Roky	Frýdlant		Hořovice		Milevsko	
	chlapci	dívky	chlapci	dívky	chlapci	dívky
1881–1885	134	116	120	115	73	69
1886–1890	129	118	121	117	70	68
1891–1895	157	121	119	116	67	66
1896–1900	141	121	120	116	67	65
1901–1905	118	119	117	115	71	65
1906–1910	122	120	117	113	66	65

Poznámky: Kvůli lepší přehlednosti jsou použity klouzavé pětileté průměry.

Zdroj: Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Alter und Stand, Heft 1, Wien, 1882, vlastní výpočty a zpracování

Tab. 7 – Celkové počty narozených dětí a podíly nemanželských dětí (v %) podle jednotlivých okresů (1881–1910)

Roky	Frýdlant		Hořovice		Milevsko	
	celkem	podíl nemanželských dětí	celkem	podíl nemanželských dětí	celkem	podíl nemanželských dětí
1881–1885	1 778	14,1	3 380	7,0	1 430	9,9
1886–1890	1 787	13,8	3 383	7,0	1 436	9,6
1891–1895	1 850	15,0	3 325	7,1	1 399	9,5
1896–1900	1 856	14,1	3 312	7,1	1 381	9,6
1901–1905	1 765	13,4	3 291	7,1	1 373	9,9
1906–1910	1 609	15,1	3 213	7,2	1 326	9,9

Poznámky: Kvůli lepší přehlednosti jsou použity klouzavé pětileté průměry.

Zdroj: Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Alter und Stand, Heft 1, Wien, 1882, vlastní výpočty a zpracování

1.9.1 Podíl přítomného stavu obyvatelstva a jeho charakteristika

V rámci přítomného obyvatelstva mě bude nejvíce zajímat celkové složení obyvatel z hlediska jejich rodinného stavu a také dle ekonomické aktivity obyvatel. Data v rakouských statistikách jinak Österreichische Statistik nabízí počty přítomného obyvatelstva za vybrané okresy tříděné dle jejich rodinného stavu, tedy do kategorií svobodný/svobodná, ženatý/vdaná a ovdovělý, tyto skupiny jsou dále tříděné do příslušných věkových skupin, které jsou 0–14 let, 15–59 let a 60+. Další kapitola se bude týkat celkového podílu osob v zemědělství či průmyslu. Zde jsou také data tříděna za vybrané okresy a do věkových skupin. V rámci celkového podílu obyvatelstva v zemědělství je tabulka tříděna trochu jinak, a to do věkových skupin nezaměstnaný do 13 let, zaměstnatelný od 14 do 59 let a nezaměstnaný nad 60 let.

Na začátku porovnání analýzy úmrtnosti kojenců je třeba zmínit pár informací týkajících se vybraných okresů. Vybrala jsem okresy Frýdlant, Hořovice a Milevsko. Frýdlant zastupuje okres čistě průmyslový, avšak s německým obyvatelstvem. Hořovice zastupují také okres průmyslový, zde je ale skladba pouze českého obyvatelstva a do třetice jsem vybrala Milevsko, které zastupuje okres čistě zemědělský také s českým obyvatelstvem.

Skladba přítomného obyvatelstva v okrese Frýdlant je naznačená v tabulce číslo dva, kde můžeme vidět rozložení celkového počtu obyvatel z hlediska rodinného stavu a řazeno do

věkových kategorií. V rakouských statistikách, byly informace za obyvatelstvo, uváděny pouze v absolutních číslech, viz tabulka číslo 3, kde je vidět, že Frýdlant patří mezi druhý nejlidnatější okres z ostatních vybraných. Pro lepší srovnání jsem převedla absolutní čísla na procenta. Obyvatelstvo je dále tříděno podle jejich rodinného statusu a také dle pohlaví. Obyvatelstvo ve zmíněném okresu tvořila převážná část německých obyvatel, a to až do roku 1921. Tento stav obyvatel je popsán v encyklopedii Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Karla Kuči, 2011 (Kuča, 2011). V porovnání s ostatními okresy v rámci tabulek převedených na procenta, má Frýdlant ve věkové skupině 15–59 let o něco větší počet svobodných v poměru se sezdánými, lze to vidět v tabulce číslo 8. Jak ovdovělí muži, tak ovdovělé ženy jsou nejvíce ze všech okresů zastoupeny ve Frýdlantu viz tabulka číslo 9.

Tab. 8 – Rodinný stav přítomného obyvatelstva v okrese Frýdlant podle pohlaví a věkových skupin, absolutní čísla (1880)

Věkové skupiny	Svobodný/á		Ženatý/vdaná		Vdovec/vdova		Celkem	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
0–14	7 005	7 046	0	0	0	0	7 005	7 046
15–59	4 759	4 805	7 313	7 966	266	927	12 338	13 698
60+	74	172	1 501	868	526	1 142	2 101	2 182
Celkem	11 838	12 023	8 814	8 834	792	2 069	21 444	22 926

Zdroj: Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Alter und Stand, Heft 1, Wien, 1882, s. 210–273, vlastní výpočty a zpracování

Tab. 9 – Rodinný stav přítomného obyvatelstva v okrese Frýdlant podle pohlaví a věkových skupin, v % (1880)

Věkové skupiny	Svobodný/á		Ženatý/vdaná		Vdovec/vdova		Celkem	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
0–14	100,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	100,0
15–59	38,6	35,1	59,3	58,2	2,2	6,8	100,0	100,0
60+	3,5	7,9	71,4	39,8	25,0	52,3	100,0	100,0

Zdroj: Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Alter und Stand, Heft 1, Wien, 1882, s. 210–273, vlastní výpočty a zpracování

Hořovice patří mezi nejlidnatější okres v porovnání s ostatními viz tabulka číslo 10. V Hořovicích bylo uvedeno celkem 41 504 mužů a 44 326 žen. Hořovice jsou svým rozležením obyvatel z hlediska rodinného stavu velice podobné Milevsku. Podíl ženatých a vdaných ve věku 15–59 viz tabulka číslo 11, má velice podobné hodnoty jako Milevsko taktéž i hodnoty za svobodné muže ve věku 60+. Jediné hodnoty, které jsou oproti Milevsku nepatrně odlišné, jsou ovdovělí ve věkové skupině 60+. V této kategorii má okres Hořovice větší zastoupení jak u mužů 21,5 %, tak převážně u žen 51,6 %, v porovnání s Milevskem. Zatímco v porovnání s Frýdlantem je tato kategorie velice podobná.

Struktura obyvatelstva Milevska je viditelná v tabulce číslo 12. Milevsko také patří mezi nejméně zalidněné okresy v porovnání s ostatními. Milevsko jako jediné zastupovalo zemědělský okres z dalších dvou vybraných. I tento fakt mohl do jisté míry ovlivňovat celkovou skladbu populace. Takto strukturované přítomné obyvatelstvo bylo bohužel pouze za rok 1880, pozdější sčítání již nenabízí stejně přehledné tabulky pro porovnání. Proto vývoj celkového podílu obyvatelstva za vybrané okresy nemohu porovnat s dalším rokem. Vzhledem k tomu, že se má

práce zabývá hlavně kojeneckou úmrtností, tak jsem nevyhledávala další data pro porovnání hlavně z časové náročnosti excerpce dat z rakouských statistik.

Tab. 10 – Rodinný stav přítomného obyvatelstva v okrese Hořovice podle pohlaví a věkových skupin, absolutní čísla (1880)

Věkové skupiny	Svobodný/á		Ženatý/vdaná		Vdovec/vdova		Celkem	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
0–14	16 478	16 579	0	0	0	0	16 478	16 579
15–59	8 017	7 978	13 344	14 516	281	1 677	21 642	24 171
60+	84	253	2 571	1 477	729	1 846	3 384	3 576
Celkem	24 579	24 810	15 915	15 993	1 010	3 523	41 504	44 326

Zdroj: Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Alter und Stand, Heft 1, Wien, 1882, s. 214–277, vlastní výpočty a zpracování

Tab. 11 – Rodinný stav přítomného obyvatelstva v okrese Hořovice podle pohlaví a věkových skupin, v % (1880)

Věkové skupiny	Svobodný/á		Ženatý/vdaná		Vdovec/vdova		Celkem	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
0–14	100,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	100,0
15–59	37,0	33,0	61,7	60,1	1,3	6,9	100,0	100,0
60+	2,5	7,1	76,0	41,3	21,5	51,6	100,0	100,0

Zdroj: Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Alter und Stand, Heft 1, Wien, 1882, s. 214–277, vlastní výpočty a zpracování

Tab. 12 – Rodinný stav přítomného obyvatelstva v okrese Milevsko podle pohlaví a věkových skupin, absolutní čísla (1880)

Věkové skupiny	Svobodný/á		Ženatý/vdaná		Vdovec/vdova		Celkem	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
0–14	7 223	7 397	0	1	0	0	7 223	7 398
15–59	3 520	3 998	6 050	6 730	139	676	9 709	11 404
60+	51	149	1 422	795	355	823	1 828	1 767
Celkem	10 794	11 544	7 472	7 526	494	1 499	18 760	20 569

Zdroj: Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Alter und Stand, Heft 1, Wien, 1882, s. 231–293, vlastní výpočty a zpracování

Tab. 13 – Rodinný stav přítomného obyvatelstva v okrese Milevsko podle pohlaví a věkových skupin, v % (1880)

Věkové skupiny	Svobodný/á		Ženatý/vdaná		Vdovec/vdova		Celkem	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
0–14	100,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	100,0
15–59	36,3	35,1	62,3	59,0	1,4	5,9	100,0	100,0
60+	2,8	8,4	77,8	45,0	19,4	46,6	100,0	100,0

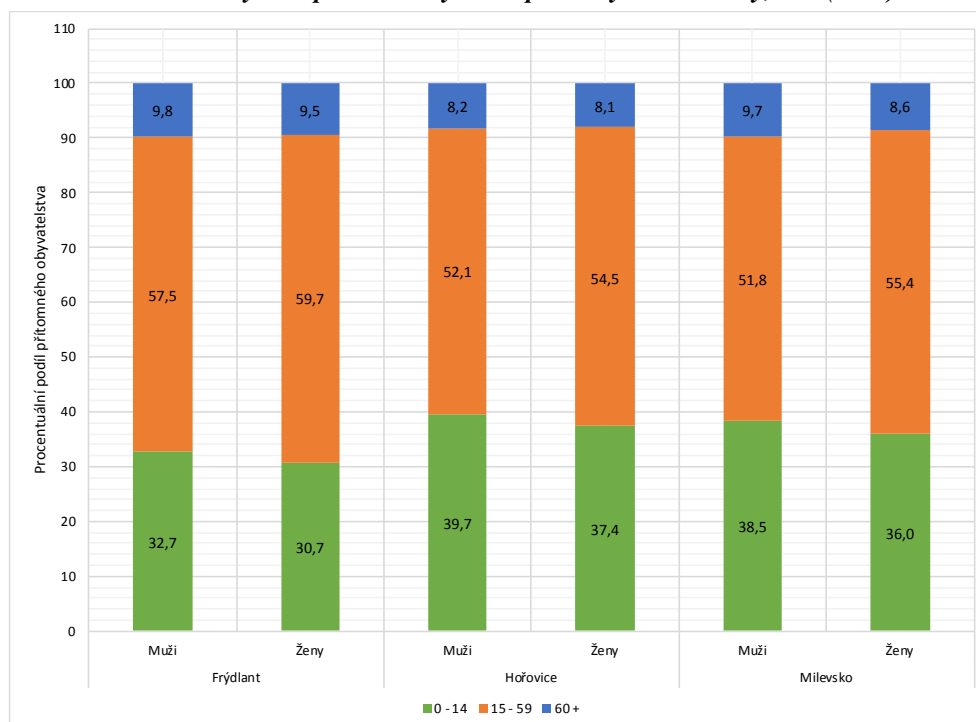
Zdroj: Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Alter und Stand, Heft 1, Wien, 1882, s. 231–293, vlastní výpočty a zpracování

Pro lepší orientaci celkového podílu obyvatel za vybrané okresy, jsem vytvořila přehledný graf, který poukazuje na strukturu obyvatelstva podle věkových skupin. Na následujícím grafu je zřetelně vidět celkové zastoupení přítomného obyvatelstva za vybrané okresy. Největší podíl dětí ve věku 0–14 let se nachází v Hořovicích, v roce 1880 zde bylo okolo 39 % chlapců a přibližně

37 % dívek z celkového podílu přítomného obyvatelstva. Těsně za Hořovicemi je Milevsko, které v již zmíněném roce mělo okolo 38 % chlapců a 36 % dívek. Oproti tomu v okrese Frýdlant bylo zastoupení nejmladší složky, tedy dětí ve věku 0–14 let nejmenší. Podíl chlapců, se v tomto věku pohyboval něco okolo 32 % a podíl dívek nedosahoval více jak 30 %, avšak podíl ekonomicky aktivního obyvatelstva, tedy věkové skupiny 14–59 let, byl ve Frýdlantu zastoupen nejvíce. Celkový podíl mužů se pohyboval okolo 57 % a podíl žen byl něco málo přes 59 % celkového podílu obyvatelstva. Tento stav zvýšeného počtu ekonomicky aktivních v okrese Frýdlant mohl být spojen s vybudováním železnice v letech 1871–1875, která měla za důsledek rozvoj textilního průmyslu ve Frýdlantu. Textilní průmysl však nebyl jediný, kterému pomohla vystavěná železnice, nezažáel také stavební průmysl, a to až do první poloviny 20. století, jak popisuje ve své knize Kuča K. 2011 (Kuča, 2011).

V okresech Frýdlant a Milevsko je z celkového podílu obyvatel okolo 10 % mužů a přibližně 9 % žen nad 60+. Fialová L. a kol. (1996) tvrdí, že obyvatelstvo českých zemí si ještě v roce 1880 udržovalo progresivně rostoucí populaci s velkým zastoupením dětské složky, postupně se ale začaly zlepšovat úmrtnostní poměry a také zdravotní péče, což mělo za následek větší podíl osob dožívajících se vyššího věku. Postupně se tedy začal snižovat podíl dětí oproti tomu však podíl dospělých a starších osob vzrůstal, to také předpovědělo vývoj naší populace (Fialová, L. 1996, s. 156–157). V roce 1880 ještě podíl starších osob 60+ naštěstí nepřesahoval podíl dětí ve věku 0–14 let. Když porovnáme vybrané okresy mezi sebou, rozdíl není již tak patrný jak v roce 1880. Na grafu číslo 5, kde největší podíl přítomného obyvatelstva ve věkové kategorii 15–59 bylo zastoupeno ve Frýdlantu. Pomalu se zvyšuje i podíl starších osob nad 60+, kde největší zastoupení je v Milevsku.

Obr. 3 – Struktura obyvatel podle věkových skupin za vybrané okresy, v % (1880)



Zdroj: Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Alter und Stand, Heft 1, Wien, 1882, s. 210–293, vlastní výpočty a zpracování

Pro porovnání přítomného obyvatelstva s obyvatelstvem v roce 1910 byla dále k dispozici data za strukturu obyvatel v následujících věkových kategoriích: děti do 13 let, osoby ve věku 14–59 let a starší 60 let. Bohužel jsou data tříděná trochu jinak oproti roku 1880. V roce 1910 nenajdeme již třídění dle rodinného stavu, ale pouze dle pohlaví v příslušné věkové skupině. Je to způsobeno hlavně tím, že v roce 1880 bylo provedeno první modernější sčítání. Toto sčítání bylo považováno za velký průlom a bylo poprvé použité strojové zpracování. Oproti tomuto roku se již zpracování v dalších letech měnila, jak to popisuje Z. Pavlík (1996) ve své knize (Pavlík, aj., 1986, s.71–72).

V roce 1910 stále převládá velké zastoupení dětí ve věku 0–13 let v okrese Hořovice a Milevsko viz tabulka číslo osm. Největší podíl ekonomicky aktivního obyvatelstva je vidět u Frýdlantu a Hořovic, což může být způsobeno tím, že jsou to převážně průmyslové okresy. Jak už jsem uvedla výše, tak v okrese Frýdlant byl velmi rozšířený textilní průmysl, a v Hořovicích se zase od začátku 19. století rozvíjel vývoj cvočkařství a výroba plechů, drátů a litiny, jak je popsáno v knize od K. Kuči 2011 (Kuča, 2011, s. 216).

Následující tabulky 14 a 15 zobrazují strukturu obyvatelstva vybraných okresů. V okrese Frýdlant je největší procento ekonomicky aktivního obyvatelstva jak u mužů, tak i u žen avšak dětská složka je zde zastoupená v nejmenší míře ve srovnání s ostatními okresy. Může to být způsobeno tím, že v okrese Frýdlant byl rozvinut textilní průmysl, z toho důvodu tam byla i větší zaměstnanost žen. V Milevsku je zastoupení ekonomicky aktivního obyvatelstva nejmenší a věková kategorie nad 60+ je zde zastoupená nejvíce, pohybuje se okolo 10,9 % u mužů a 11,2 % u žen. V Hořovicích je pak největší zastoupení dětské složky.

Při porovnání roků 1880 a 1910 na tabulkách 16 a 18 lze vidět, že dětská složka se ve všech vybraných okresech zmenšovala. Může to být způsobeno například migrací. Tím že Hořovice byly relativně blízko Prahy, tak zde mohla působit její přitažlivost a z toho důvodu lidé odcházeli. Oproti tomu v Milevsku mohlo obyvatelstvo odcházet do větších měst. Tím, že to nejvíce postihuje mladší lidi nebo lidi, kteří by se v daném okresu mohly usadit a mít děti tak z toho důvodu se zde rodí méně dětí a slábne dětská složka. Oproti tomu věková kategorie 60 let a více v okrese Frýdlant a Milevsko stoupla, z toho lze vidět, že se prodlužuje naděje dožití, a proto je těchto osob v roce 1910 více.

Tab. 14 – Struktura obyvatelstva ve vybraných okresech podle pohlaví a věkových skupin, absolutní čísla (1910)

Okres	Do 13 let		od 14 do 59 let		60+		Celkem	
	muži	ženy	Muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
Frýdlant	7333	7 552	15 092	15 611	2 359	2 733	24 784	25 896
Hořovice	12438	12 503	22 011	21 922	2 812	3 229	37 261	37 654
Milevsko	6281	6 122	10 143	10 929	2 001	2 218	18 425	19 269

Zdroj: Österreichische Statistik, Die ergebnisse der Volkszählung vom 31.Dezember 1910, Wien, 1914, s. 57–59, vlastní výpočty a zpracování

Tab. 15 – Struktura obyvatelstva ve vybraných okresech podle pohlaví a věkových skupin, v % (1910)

Okres	do 13 let		od 14 do 59 let		60 let a více		Celkem	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
Frýdlant	29,6	29,2	60,9	60,3	9,5	10,6	100,0	100,0
Hořovice	33,4	33,2	59,1	58,2	7,5	8,6	100,0	100,0
Milevsko	34,1	31,8	55,1	56,7	10,9	11,5	100,0	100,0

Zdroj: Österreichische Statistik, Die ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910, Wien, 1914, s. 57–59, vlastní výpočty a zpracování

Tab. 16 – Struktura obyvatelstva ve vybraných okresech podle věku, absolutní čísla (1880)

Okres	0–14	15–59	60+	Celkem
Frýdlant	14 051	26 036	4 283	44 370
Hořovice	33 057	45 813	6 960	85 830
Milevsko	14 621	21 113	3 595	39 329

Zdroj: Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Alter und Stand, Heft 1, Wien, 1882, vlastní výpočty a zpracování

Tab. 17 – Struktura obyvatelstva podle věku, v % (1880)

Okres	0–14	15–59	60+	Celkem
Frýdlant	31,7	58,7	9,7	100,0
Hořovice	38,5	53,4	8,1	100,0
Milevsko	37,2	53,7	9,1	100,0

Zdroj: Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Alter und Stand, Heft 1, Wien, 1882, vlastní výpočty a zpracování

Tab. 18 – Struktura obyvatelstva podle věku, absolutní čísla (1910)

Okres	do 13 let	od 14 do 59 let	60 let a více	Celkem
Frýdlant	14 885	30 703	5 092	50 680
Hořovice	24 941	43 933	6 041	74 915
Milevsko	12 403	21 072	4 219	37 694

Zdroj: Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Beruf und Endwerb, Wien, 1882, s. 141 – 161, vlastní výpočty a zpracování

Tab. 19 – Struktura obyvatelstva podle věku, v % (1910)

Okres	do 13 let	od 14 do 59 let	60 let a více	Celkem
Frýdlant	29,4	60,6	10,0	100,0
Hořovice	33,3	58,6	8,1	100,0
Milevsko	32,9	55,9	11,2	100,0

Zdroj: Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Beruf und Endwerb, Wien, 1882, s. 141 – 161, vlastní výpočty a zpracování

1.9.2 Podíl přítomného obyvatelstva v zaměstnání

Vzhledem k tomu, že byly okresy vybírány na základě jejich příslušnosti, považují za přínosné porovnání obyvatelstva z hlediska jejich zaměstnání. Bohužel pro porovnání byl stejný problém jako u přítomného obyvatelstva. Za rok 1880 jsou v rakouských statistikách k dispozici přehledné tabulky, které je možné lépe excerpovat do připravených excelových tabulek, oproti tomu další sčítání nabízí data již v jiné podobě, nebo je nenabízí vůbec.

Jak už zde bylo zmíněno, pro lepší porovnání dat jsem vybírala okresy za jiné příslušnosti. V tabulce číslo deset, můžeme vidět strukturu obyvatelstva podle věku. Musíme brát však v potaz, že pracujeme se staršími daty, u kterých mohlo dojít k určitým chybám při třídění, a proto musíme slevit z našich požadavků. Menší odchylky nacházející se v tabulkách mohou následně narušit reálný vývoj ve vybraných okresech.

Následující tabulky 20 a 21 jsou již trochu podrobnější, jsou tříděné dle pohlaví a celkového podílu obyvatel zaměstnaných v určitém odvětví. Podle těchto údajů lze vyčíst sociální strukturu obyvatel vybraných okresů. Data v tabulce 20 nám napovídají, že většina obyvatel byla zaměstnána v průmyslovém odvětví, nejčastěji jako dělníci. Největší podíl dělníků, v porovnání s vybranými okresy, se nacházel ve Frýdlantu, které také bylo průmyslovým okresem s textilním a stavebním průmyslem. Frýdlant má však také největší podíl úředníků, podnikatelů a továrníků a to přesně 1,5 %. Tento stav můžeme připisovat faktu, že zde byl největší rozvoj průmyslové a výrobní činnosti, který potřeboval své administrativní zázemí. V této tabulce však najdeme i další odlišnosti, a to poměrně vysoký podíl osob samostatně výdělečně činných v Hořovicích a Milevsku. V Milevsku se na tomto zvýšeném podílu osob mohly podílet obchodní živnosti židovských rodin, které se tam v 19. století vyskytovaly, drobná rukodělná hrnčířská výroba v domácnostech obyvatel Milevska, kdežto v Hořovicích se jednalo o kovářské a kovodělné živnosti.

Tab. 20 – Celkový podíl mužů, za vybrané okresy tříděné podle postavení v povolání, absolutní čísla (1880)

Okres	Osoby samostatně výdělečně činné	Úředníci, podnikatelé, továrníci	Dělníci	Členové rodiny a ostatní členové domácnosti bez zaměstnání	Domácí služebnictvo	Celkem
Frýdlant	1 656	201	7 384	4 206	20	13 467
Hořovice	3 324	115	5 318	5 945	52	14 754
Milevsko	1 125	17	1 609	1 640	10	4 401

Zdroj: Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Beruf und Endwerb, Wien, 1882, s. 141–161, vlastní výpočty a zpracování

Tab. 21 – Celkový podíl mužů, za vybrané okresy tříděné podle postavení v povolání, v % (1880)

Okres	Osoby samostatně výdělečně činné	Úředníci, podnikatelé, továrníci	Dělníci	Členové rodiny a ostatní členové domácnosti bez zaměstnání	Domácí služebnictvo	Celkem
Frýdlant	12,3	1,5	54,8	31,2	0,1	100
Hořovice	22,5	0,8	36,0	40,3	0,4	100
Milevsko	25,6	0,4	36,6	37,3	0,2	100

Zdroj: Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Beruf und Endwerb, Wien, 1882, s. 141–161, vlastní výpočty a zpracování

Následující tabulka číslo 22 obsahuje stejné třídění podílu obyvatel dle jejich ekonomické aktivity a postavení v povolání jako tabulka předchozí, avšak pouze za ženy. Zde můžeme vidět největší podíl osob v domácnosti. To můžeme připisovat tomu, že to byly právě ženy, které se staraly o své potomky a udržovaly chod domácnosti. V okrese Frýdlant je však tento podíl znatelně nižší oproti ostatním. Mohlo to být způsobeno tím, že ve Frýdlantu byl textilní průmysl, ve kterém ženy pracovaly v továrnách. Za následek to pak mohlo mít snížení počtu dětí. Ve všech

statisticky sledovaných letech vedl průmysl textilní jako hlavní sféra získání pracovních míst. Více než polovina zaměstnaných žen náležela do tohoto odvětví tovární výroby. To se týká právě Frýdlantu a nejbližšího okolí. Vysoká kojenecká úmrtnost a vyšší podíl vdovců na Frýdlantsku oproti dvěma druhým srovnávaným oblastem může souviset s početnějším podílem zaměstnaných matek v textilním průmyslu. Zdůrazňována byla nepřiměřená fyzická zátěž ženského organismu zvláště v těhotenství a nedostatečná péče matek o malé děti, kterou ve značné míře zastupovali doma starší sourozenci, a zhoršená výživa kojenců.

Tento fakt dokládá i L. Kárníková (1996) ve své knize. V textilních krajích, mezi které patřilo i Frýdlantsko, se vyskytovala velice nízká porodnost. Většina žen z těchto oblastí pak pracovala v továrnách a jejich život se tak neslučoval s tím „normálním“ rodinným. Tento fakt však vedl k tomu, že kvůli nedostatečné péči celodenně zaměstnaných matek umíralo přes 30 % dětí v kojeneckém věku. Na Frýdlantsku dokonce 397 dětí z 1 000 živě narozených (Kárníková, 1996, s. 206–207).

Tab. 22 – Celkový podíl žen, za vybrané okresy tříděné podle postavení v povolání, absolutní čísla (1880)

Okres	Osoby samostatně výdělečně činné	Úředníci, podnikatelé, továrníci	Dělníci	Členové rodiny a ostatní členové domácnosti bez zaměstnání	Domácí služebnictvo	Celkem
Frýdlant	251	4	3 775	9 958	207	14 195
Hořovice	190	0	670	10 873	316	12 049
Milevsko	220	0	42	3 300	65	3 627

Zdroj: Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Beruf und Endwerb, Wien, 1882, s. 141–161, vlastní výpočty a zpracování

Tab. 23 – Celkový podíl žen, za vybrané okresy tříděné podle postavení v povolání, v % (1880)

Okres	Osoby samostatně výdělečně činné	Úředníci, podnikatelé, továrníci	Dělníci	Členové rodiny a ostatní členové domácnosti bez zaměstnání	Domácí služebnictvo	Celkem
Frýdlant	1,8	0,0	26,6	70,2	1,5	100,0
Hořovice	1,6	0,0	5,6	90,2	2,6	100,0
Milevsko	6,1	0,0	1,2	91,0	1,8	100,0

Zdroj: Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Beruf und Endwerb, Wien, 1882, s. 141–161, vlastní výpočty a zpracování

1.9.3 Frýdlant

Správní centra okresů považují za důležitá pro jejich charakteristiku, z toho důvodu se budu v následujících kapitolách věnovat jejich charakteristice. Frýdlant se nachází na severu Čech v Libereckém kraji poblíž Jizerských hor ve zvláště krajinně, která postupně přechází až do široké roviny pokračující až k Baltskému moři. Frýdlantem protéká řeka Smědá, do které ústí potok Řasnice. Frýdlant byl již od 7. století osídlen slovanskými Milčany a to díky jeho strategické poloze. Již od první poloviny 18. století začal počet domů pomalu vzrůstat, ale k navýšení předbělohorského stavu došlo až v druhé polovině 18. století. Druhá polovina 19. století se nesla ve znaku vzrůstu počtu domů, který tvořil přibližně dvojnásobek předbělohorského stavu (Kuča, 2011, s. 844–846).

V druhé polovině 19. století nastal velký rozvoj textilní výroby, a to především kvůli vybudování železnice, která byla zprovozněna v roce 1900. Nenastal však rozvoj pouze textilního průmyslu, ale také stavební výroby, který pokračoval až do první poloviny 20. století (Kuča, 2011, s. 839–846). V letech 1902–1903 byl postaven kostel Německé evangelické církve augsburského vyznání s přispěním Jednoty Gustava Adolfa. Okres Frýdlant měl v roce 1890 705 domů. V roce 1880 byl celkový počet obyvatel 4 817 a z toho bylo pouze 42 osob českého obyvatelstva. Oproti tomu v roce 1890 se počet obyvatel vyšplhal na 5 282 z toho však jen 50 Čechů. Rok 1900 byl také ve znamení růstu obyvatel, a to přesně na 6 241, a z tohoto počtu bylo pouze 11 Českých občanů. V roce 1910, počet obyvatel ve Frýdlantu také vzrostl a to na 6 888 obyvatel, v tomto roce se již neuvádí podíl českého obyvatelstva. Obyvatelstvo Frýdlantu bylo pouze německé, nejspíš saského původu a trvalo to až do roku 1945 (Kuča, 2011, s. 838–845).

Obr. 4 – Topografická mapa města Frýdlant, 50. léta 20. století



Frýdlant, topografická mapa 1:25 000, 50. léta 20. století.

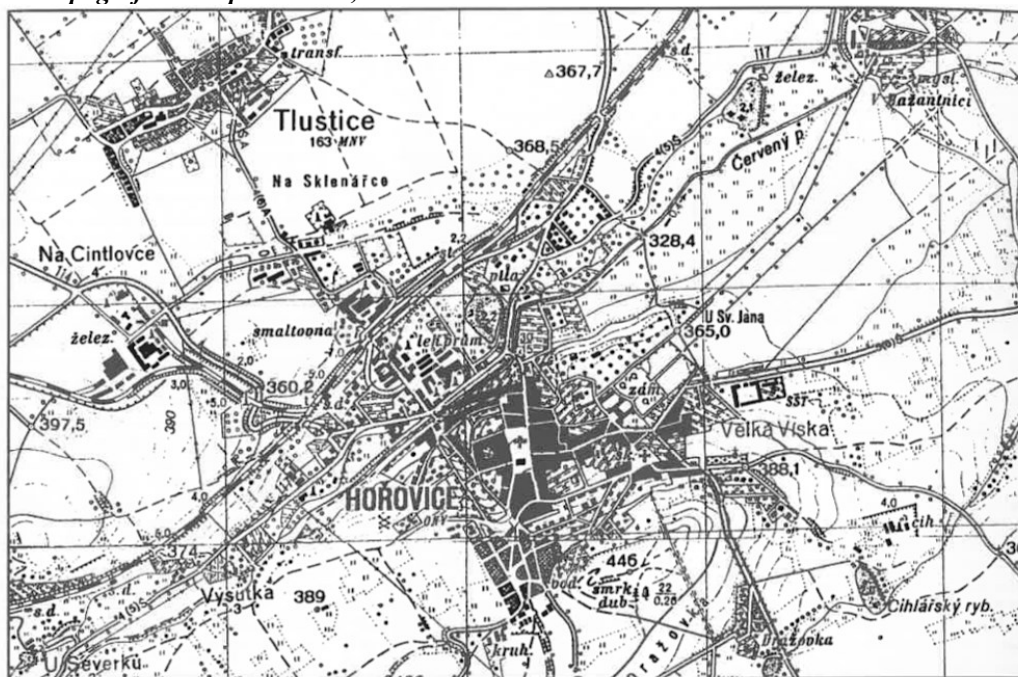
Zdroj: Kuča, K. 2011, s. 845

1.9.4 Hořovice

Vybraný okres Hořovice se nachází ve Středočeském kraji přímo v podhůří Brd na strmém hřbetu nad údolím Červeného potoka, který přitéká z Brdských lesů. Jak jihovýchodní, tak severovýchodní svahy hřbetu jsou pozvolnější a následně temeno zmíněného hřbetu je v jeho nejvyšším bodě členitější a vytváří tak dva protáhle vrcholky. Hořovice prošly v poslední čtvrtině 18. století a první polovině 19. století novou vývojovou etapou, při které se město začalo proměňovat na velice významné středisko cvočkařství a také na středisko kovovýroby, zejména výroby plechů a drátů. Zrušením poddanství a roboty v roce 1848 se Hořovice staly svobodnou obcí nezávislou na vrchnosti. K rozvoji průmyslu v této oblasti přispěla stavba České západní dráhy kol. roku 1862. Postupně mizela tradiční rukodělná výroba (cvočkařství), byla nahrazována strojní výrobou v nově zakládaných továrnách. Železná ruda se zde díky bohatým ložiskům v okolí zpracovávala již od 14. století. Od 18. století proslavila oblast litina, ve zdejších slévárnách byla odlévána bohatě zdobená kamna, mříže, zábradlí, reliéfy a busty. Práce v těžkém průmyslu byla vyhrazena pouze mužům, sem ženská ani dětská práce nezasahovala, a rodina si zde tedy zachovávala svůj tradiční charakter, kdy úlohou ženy bylo zabezpečit výchovu dětí a obživu rodiny. Na základě průmyslového rozvoje města nastal i vzrůst počtu domů v Hořovicích, který se takřka ztrojnásobil za velice krátké období. Domy se budovaly převážně nad Červeným potokem, kde také vznikla velká čtvrť, která měla charakter dělnické kolonie Žižkov. Samozřejmě, že růst jak dělnické, tak i maloměstské zástavby v druhé polovině 19. století pokračoval, ale již v pomalejším tempu než dřív. Počet nových domů se i přesto výrazně navýšil v posledním desetiletí 19. století. K rozvoji města přispěla i výstavba místní železnice, která byla postavena roku 1862 ve směru Praha–Smíchov–Plzeň (Kuča, 2011, s. 215–216).

V roce 1880 počet obyvatel v Hořovicích dosahoval 4 089 obyvatel, do roku 1910 se během 30 let počet obyvatel mírně navýšil o 18 % a to na 4 829. Údaje za počty domů v Hořovicích jsou k dispozici za jiné roky než celkový počet obyvatel. Pro porovnání v roce 1869 byl celkový počet domů 417, během 30 let do roku 1900 se zvýšil o 16 % na 484 domů, ale v následujících 10 letech do roku 1910 se již navýšil celkový počet domů v Hořovicích o 20 % na 580. Hořovice, zejména židovské obyvatele, krutě postihla německá okupace. Zdejší židovská komunita, která zde v roce 1903 postavila velkou synagogu, zcela zmizela (Kuča, 2011, s. 212–214).

Obr. 5 – Topografická mapa Hořovic, 50. léta 20. století



Hořovice, topografická mapa 1:25 000, 50. léta 20. století.

Zdroj: Kuča, K. 2011, s. 215

1.9.5 Milevsko

Ve zvlněné krajině jižně od Cunkovského hřbetu se nachází Milevsko, kterým protéká stejnojmenný Milevský potok. Osídlení v Milevsku se datuje již od 11. století, jak bylo doloženo výzkumem, který byl proveden v areálu místního kláštera a jeho rozsáhlého pohřebiště. První písemná zmínka z r. 1184 mluví o sídle bohatého velmože Jiřího z Milevska, který zde v r. 1187 zakládá premonstrátský klášter. Klášter po následující období patřil k nejbohatším v Čechách a byl kulturním i hospodářským centrem velké oblasti. Roku 1420 byl klášter vypálen husity a většiny majetku se zmocnila šlechta. Války a následné morové epidemie v 17. a 18. století městečko i jeho okolí téměř zničily. Tak se stala tato oblast jednou z nejchudších v zemi, což platilo ještě na počátku 20. století. Rozvíjela se zde tradiční řemesla, především hrnčířství. Známé byly milevské trhy, dnes znovu obnovené. Milevsko sužovalo v 18. století mnoho epidemií a hladomorů, to mělo za příčinu, že se počet obyvatel až do konce 18. století téměř nezvyšoval. Tento jev vedl k poklesu produktivní populace a již zmíněnému chudnutí této oblasti. Situace v Milevsku se zlepšovala jen pozvolna, k rychlému stavebnímu rozvoji došlo až v první třetině 19. století a celkový počet domů se tak zdvojnásobil. Počet obyvatel rostl až k roku 1869, později začal mírně klesat. Poslední třetina v 19. století byla charakteristická především velkým úpadkem řemesel a nezájmem velkých továren o tuto oblast. To bylo zapříčiněno především velmi vzdálenou železnicí, která zde byla zavedena až v roce 1889, a proto bylo nadále Milevsko považováno za jednu z nejchudších českých oblastí. Rozvoj nastal až na přelomu 19. a 20. století, kdy bylo zahájeno mnoho staveb, jako například finanční úřady, vily a synagoga (Kuča, 2011, s. 906–908).

V Milevsku se nacházelo v roce 1890 přesně 443 domů a v roce 1910 to bylo již 480. Celkový počet obyvatel v roce 1869 byl 3102 a v roce 1900 nastal naopak pokles obyvatel až na 2 934.

Židovská komunita byla v Milevsku již od roku 1636, ale první rodina se trvale usadila za následujícího opata. Místní opat jménem Herman měl však roku 1724 počet místních židů snížit, počet židů neměl být překročen přes 57 osob. K většímu přílivu židů došlo až v první polovině 19. století, kdy se v roce 1890 vyšplhal celkový počet židů na 172 osob, což tvořilo přibližně 6 % z celkové populace v Milevsku. Oproti tomu v roce 1910 byl počet židů mírně snížen a to na 133, bylo to přibližně 4,7 % z celkové populace. Avšak uzavřené židovské ghetto nikdy v Milevsku nevzniklo, koncentrovaly se u sebe pouze sídelní okrsky (Kuča, 2011, s. 899–905).

Obr. 6 – Topografická mapa Milevska, 50 léta 20. století

Milevsko, topografická mapa 1:25 000, 50. léta 20. století.



Zdroj: Kuča, K. 2011, s. 215

Kapitola 5

Kojenecká úmrtnost

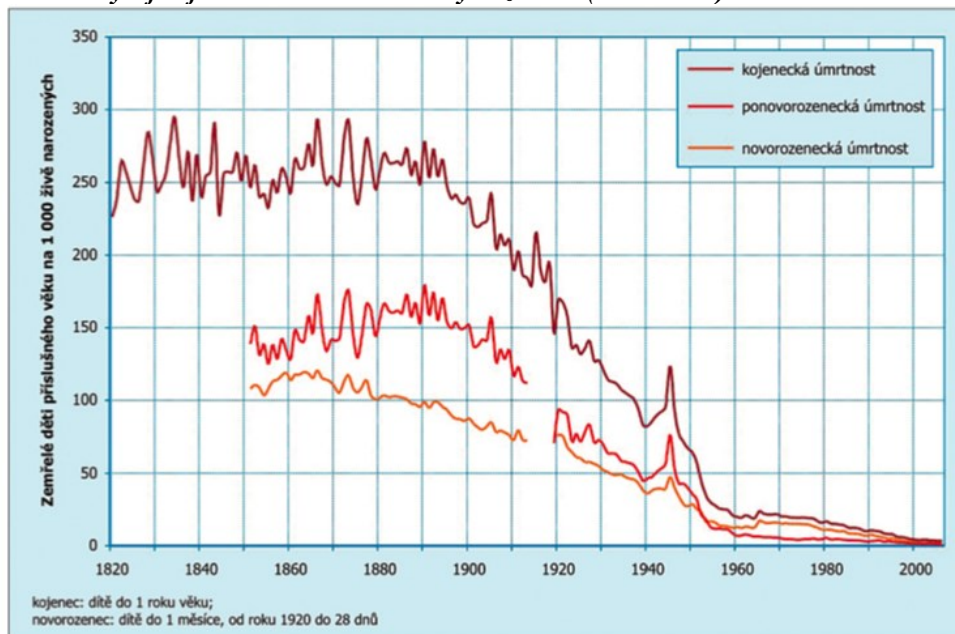
1.10 Celková charakteristika kojenecké úmrtnosti 19. a 20. století

Kojenecká úmrtnost na území České republiky byla dosti vysoká, začala pomalu klesat až v 90. letech 19. století. Přestože docházelo k pomalému poklesu kvocientu kojenecké úmrtnosti, i tak byla úmrtnost v českých zemích stále na vysoké úrovni. Pokles kojenecké úmrtnosti můžeme vidět na obr. 11.

Kojenecká úmrtnost začala společně s celkovou úmrtností klesat také z důvodu zlepšení lékařské péče. I přesto, že se snížila úmrtnost novorozenců, tak celkový počet dětí dožívajících se 6 měsíců života byl nadále velmi malý, spadalo to na 78 % chlapců a 82 % dívek. Novorozenecká úmrtnost se tedy snižovala na úkor zvýšené ponovorozenecké úmrtnosti. Poměrně rychlejším tempem začala klesat hladina kojenecké úmrtnosti až těsně před první světovou válkou, kdy kojenecká úmrtnost do jednoho roku věku dítěte klesala rychleji než ukazatele celkové úmrtnosti, a tak se snížení kojenecké úmrtnosti začalo také projevovat ve snížení celkové hladiny úmrtnosti (Nováková, 2001, s. 88–89).

Kojenci také více vnímají epidemie, které se v českých zemích vyskytovaly, mezi ně patřila například epidemie neštovic, které na přelomu 18. a 19. století podlehl jen v Praze na 4 % kojenců starších 7 měsíců. Epidemie neštovic však neustávala po celou dobu 19. století, úmrtnost v té době byla opravdu vysoká, pohybovala se přibližně mezi 15–40 %, situace byla řešena hlavně proočkováním populace. Neštovice však nebyly jediné, které přispívaly k vysoké kojenecké úmrtnosti, další nemocí, která ohrožovala děti, byl záškrť, se kterým si lékaři po dlouhou dobu nevěděly rady. Až roku 1896 bylo objeveno Behringovo antidiferické sérum, kterým však bylo možné poprvé očkovat až v roce 1912. I přesto, že byla velice vysoká kojenecká úmrtnost, tak se populace v 19. století díky vysoké porodnosti obecně označovala za populaci mladou s velkým podílem dětské složky (Pánek, 2015, s. 102–146).

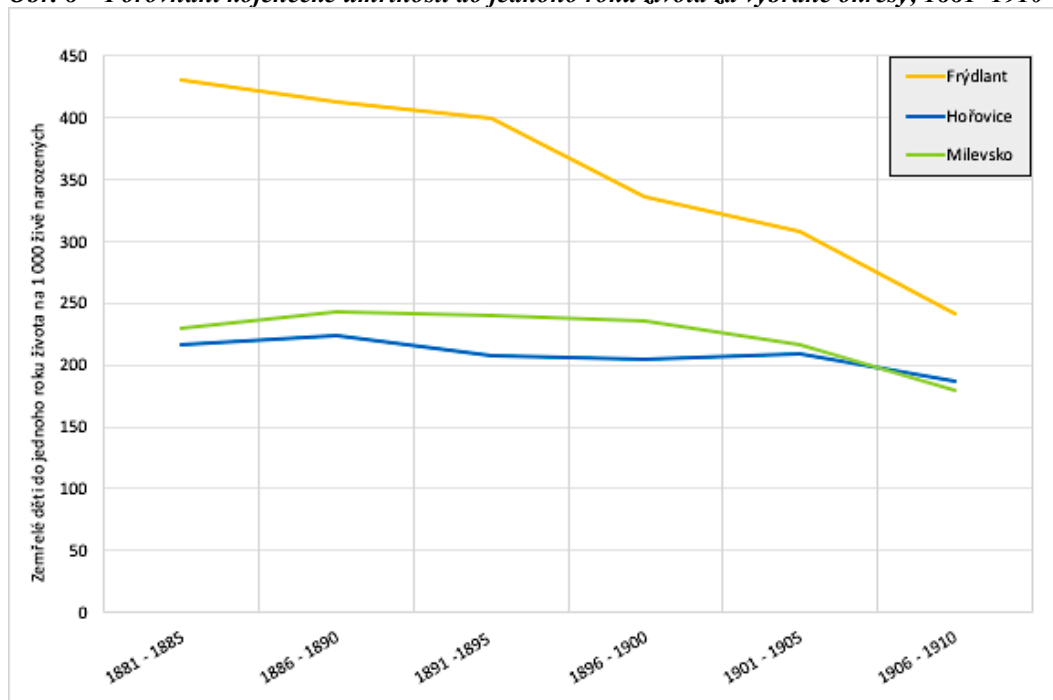
Obr. 7 – Vývoj kojenecké úmrtnosti v českých zemích (1820–2006)



Zdroj: Fialová, L. 1992, s. 2.

Kojeneckou úmrtnost jsem porovnávala za okresy Frýdlant, Hořovice a Milevsko. Rozložení kojenecké úmrtnosti za vybrané okresy má, stejně jako rozložení kojenecké úmrtnosti v českých zemích, postupně klesající tendenci, která však u okresů není tak patrná. Období, za které jsem prováděla porovnání vývoje kojenecké úmrtnosti, je od roku 1881 do roku 1910. Zřetelnější pokles kojenecké úmrtnosti nastal právě až po zmíněném roce 1910.

Největší změnu kojenecké úmrtnosti během prvního roku života nám zobrazuje obrázek 8. Nastala v okrese Frýdlant, kde byla na začátku sledování nejvyšší kojenecká úmrtnost, a proto je nejvíce vidět klesající tendence křivky. Frýdlant patří mezi čistě průmyslové okresy s německým obyvatelstvem. Všechny nešvary tovární výroby, odtržení matek od rodiny, volnější mravy, zhoršené životní podmínky pro ženy se odrazily ve zvýšené kojenecké úmrtnosti. Okres Hořovice zastupoval okres také průmyslový s českým obyvatelstvem a Milevsko okres zemědělský. V Hořovicích a Milevsku se pak křivka kojenecké úmrtnosti svými hodnotami dosti přibližuje celkové kojenecké úmrtnosti v českých zemích viz obrázek číslo 7, neboť zdejší produkce neměla takové dopady na rodiny a péči o děti.

Obr. 8 – Porovnání kojenecké úmrtnosti do jednoho roku života za vybrané okresy, 1881–1910

Poznámky: Kvůli lepší přehlednosti jsou použity pětileté klouzavé průměry.

Zdroj: Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jahren, vlastní výpočty a zpracování

Tab. 24 – Porovnání kojenecké úmrtnosti do jednoho roku života za vybrané okresy, v ‰ (1881–1910)

Rok	Frýdlant	Hořovice	Milevsko
1881	411,3	240,4	233,8
1882	456,5	212,3	202,0
1883	412,7	204,0	226,1
1884	438,8	229,1	277,2
1885	431,6	197,1	207,0
1886	411,6	220,1	222,7
1887	415,9	194,2	231,3
1888	410,4	246,9	253,8
1889	399,2	210,1	210,2
1890	424,3	246,6	295,8
1891	432,3	229,9	234,6
1892	412,5	213,0	241,7
1893	371,8	193,2	251,0
1894	404,7	217,8	242,1
1895	375,1	186,6	228,2
1896	349,4	182,8	228,5
1897	319,1	213,2	205,6
1898	309,3	213,6	264,5
1899	367,2	193,6	263,4
1900	334,6	222,8	217,6
1901	301,2	201,7	206,1
1902	315,2	194,3	219,9
1903	301,6	212,4	216,0
1904	286,8	205,3	184,1
1905	332,5	229,2	258,7
1906	227,2	165,2	180,6
1907	297,5	187,5	197,9
1908	236,3	188,2	167,9
1909	231,9	199,7	204,2
1910	218,0	195,7	149,4

Zdroj: Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jahren, vlastní výpočty a zpracování

Počty narozených dětí v okrese Frýdlant se pohybovaly vždy přes 1 000 narozených dětí v daném roce. Největší počet celkově narozených dětí byl v letech 1896–1900, jak je zobrazeno v tabulce číslo 25, kdy dosahoval až ke 2 000 narozených dětí za rok. Z tohoto celkového počtu dětí bylo vždy okolo 94–96 % narozeno živě. Přelom devatenáctého a dvacátého století značí pokles narozených dětí, přičemž nejmenší počet narozených dětí nastal mezi lety 1905–1910. Podíl živě narozených chlapců se pohyboval vždy okolo 50 % oproti dívkám. Největší sekundární index maskulinity nastal v letech 1881–1883, kdy bylo v přibližně okolo 115 chlapců na 100 dívek. Postupně sekundární index maskulinity klesal a v rozmezí let 1907–1910 se přibližně narodilo 103 chlapců na 100 dívek.

V Hořovicích se rodilo vždy přes 2 000 dětí ročně, přitom se podíl živě narozených pohyboval okolo 97 %. Nejvíce narozených dětí zde bylo v 80. a 90 letech 19. století, kdy počet narozených dětí dosahoval až k 3 000. V Hořovicích následně na přelomu devatenáctého a dvacátého století nastal pokles celkového počtu narozených dětí. Podíly chlapců a dívek byly skoro srovnatelné po celou dobu zkoumaného období mimo roky 1892 a 1893, kdy celkový podíl chlapců z živě narozených dosahoval přibližně 52,5 % a podíl dívek byl okolo 47,1 %. Ze všech zkoumaných okresů byl počet narozených dětí v Hořovicích největší. Sekundární index maskulinity byl v Hořovicích největší v 90. letech devatenáctého století, kdy v letech 1892 a 1893 rodilo 112 chlapců na 100 dívek.

V Milevsku se rodilo více než 1 000 dětí, kdy 97 % tvořilo živě narozených dětí. Největší počet narozených dětí byl na začátku 80. let devatenáctého století, kdy počet narozených dětí dosahoval až k počtu 1 520. Postupně v Milevsku nastal pokles celkového počtu narozených dětí, kdy v roce 1909 činil 1116 narozených dětí. Sekundární index maskulinity se nejvíce vyšplhal v roce 1885 a tona 112 chlapců na 100 dívek. Později se index maskulinity snižoval a v roce 1893 se dostal na 91 chlapců na 100 dívek.

Tab. 25 – Počet narozených dětí v okrese Frýdlant a struktura podle pohlaví (1881–1910)

Rok	Celkem	Živě narození	Podíl z živě narozených	
			chlapci	dívky
1881	1 832	1 782	53,4%	46,6%
1882	1 796	1 724	55,0%	45,0%
1883	1 815	1 752	50,5%	49,5%
1884	1 956	1 864	52,8%	47,2%
1885	1 840	1 768	52,2%	47,8%
1886	1 907	1 815	52,3%	47,7%
1887	1 846	1 772	49,8%	50,2%
1888	1 990	1 886	51,7%	48,3%
1889	1 943	1 856	51,7%	48,3%
1890	1 881	1 796	52,1%	47,9%
1891	2 020	1 936	51,4%	48,6%
1892	1 868	1 772	51,5%	48,5%
1893	2 077	1 974	52,2%	47,8%
1894	1 949	1 831	52,3%	47,7%
1895	2 104	1 962	51,5%	48,5%
1896	2 054	1 912	51,9%	48,1%
1897	2 037	1 896	48,9%	51,1%
1898	2 097	1 953	51,0%	49,0%
1899	2 015	1 882	53,2%	46,8%
1900	2 013	1 883	51,6%	48,4%
1901	1 960	1 846	49,3%	50,7%
1902	1 929	1 824	53,0%	47,0%
1903	1 780	1 704	49,9%	50,1%
1904	1 804	1 691	51,5%	48,5%
1905	1 682	1 600	51,3%	48,8%
1906	1 616	1 527	49,8%	50,2%
1907	1 500	1 425	51,6%	48,4%
1908	1 495	1 409	52,4%	47,6%
1909	1 486	1 419	49,5%	50,5%
1910	1 459	1 376	49,9%	50,1%

Zdroj: Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jahren, vlastní výpočty a zpracování

Tab. 26 – Počet narozených dětí v okrese Hořovice a struktura podle pohlaví, 1881–1910

Rok	Celkem	Živě narození	Podíl z živě narozených	
			chlapci	dívky
1881	3 297	3 216	51,6%	48,4%
1882	3 641	3 551	48,9%	51,1%
1883	3 398	3 299	50,8%	49,2%
1884	3 436	3 344	51,7%	48,3%
1885	3 578	3 491	51,5%	48,5%
1886	3 322	3 230	50,4%	49,6%
1887	3 323	3 260	49,8%	50,2%
1888	3 327	3 236	50,5%	49,5%
1889	3 317	3 237	51,3%	48,7%
1890	3 176	3 102	51,1%	48,9%
1891	3 448	3 362	52,5%	47,5%
1892	3 241	3 141	53,0%	47,0%
1893	3 141	3 069	52,9%	47,1%
1894	3 150	3 067	52,4%	47,6%
1895	3 307	3 200	52,1%	47,9%
1896	2 318	2 254	52,2%	47,8%
1897	2 395	2 322	51,1%	48,9%
1898	2 426	2 364	52,1%	47,9%
1899	2 437	2 366	51,4%	48,6%
1900	2 527	2 469	50,8%	49,2%
1901	2 505	2 454	50,8%	49,2%
1902	2 574	2 512	51,7%	48,3%
1903	2 363	2 298	50,4%	49,6%
1904	2 472	2 411	51,8%	48,2%
1905	2 162	2 112	52,7%	47,3%
1906	2 520	2 458	51,3%	48,7%
1907	2 390	2 331	51,7%	48,3%
1908	2 477	2 412	49,5%	50,5%
1909	2 374	2 309	49,5%	50,5%
1910	2 336	2 264	51,6%	48,4%

Zdroj: Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jahren, vlastní výpočty a zpracování

Tab. 27 – Počet narozených dětí v okrese Milevsko a struktura podle pohlaví, 1881–1910

Rok	Celkem	Živě narození	Podíl z živě narozených	
			chlapci	dívky
1881	1 445	1 403	51,1%	48,9%
1882	1 520	1 485	50,5%	49,5%
1883	1 451	1 411	52,9%	47,1%
1884	1 465	1 414	51,8%	48,2%
1885	1 477	1 435	54,2%	45,8%
1886	1 472	1 437	50,2%	49,8%
1887	1 335	1 297	52,4%	47,6%
1888	1 363	1 320	52,0%	48,0%
1889	1 418	1 375	50,6%	49,4%
1890	1 236	1 200	49,9%	50,1%
1891	1 402	1 360	50,1%	49,9%
1892	1 280	1 237	50,3%	49,7%
1893	1 345	1 311	50,9%	49,1%
1894	1 267	1 231	50,8%	49,2%
1895	1 252	1 227	53,8%	46,2%
1896	1 254	1 212	51,5%	48,5%
1897	1 252	1 211	53,7%	46,3%
1898	1 198	1 153	51,8%	48,2%
1899	1 245	1 211	50,6%	49,4%
1900	1 261	1 227	50,0%	50,0%
1901	1 143	1 111	52,1%	47,9%
1902	1 226	1 187	52,0%	48,0%
1903	1 158	1 134	47,7%	52,3%
1904	1 166	1 135	50,7%	49,3%
1905	1 092	1 067	53,4%	46,6%
1906	1 227	1 185	53,1%	46,9%
1907	1 073	1 036	51,6%	48,4%
1908	1 137	1 102	52,1%	47,9%
1909	1 116	1 087	51,0%	49,0%
1910	1 121	1 098	51,7%	48,3%

Zdroj: Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jähren, vlastní výpočty a zpracování

1.11 Kojenecká úmrtnost vybraných okresů

V následujících kapitolách se budu zaměřovat na vývoj kojenecké úmrtnosti vybraných okresů: Frýdlantu, Hořovic a Milevska a to v jednotlivých etapách života dětí. Jednotlivé etapy jsou: kojenecká úmrtnost během prvního měsíce života, během prvního půl roku a v poslední řadě kojenecká úmrtnost v prvním roce života. Dále budu kojeneckou úmrtnost porovnávat dle legitimacy narozených dětí, tedy zda se narodily v manželství nebo mimo manželství.

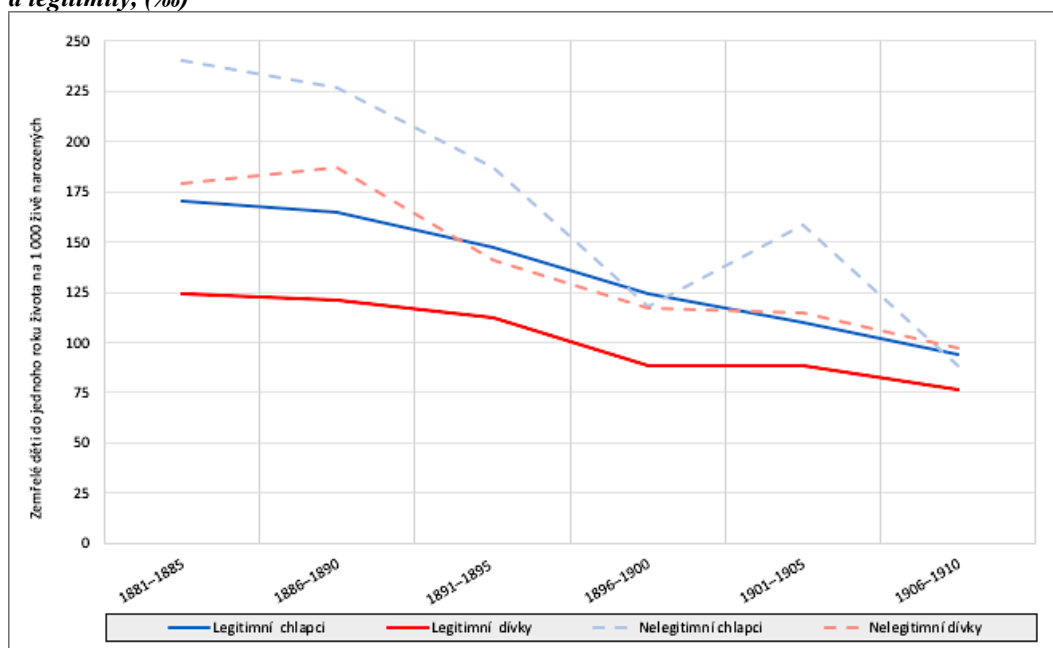
1.11.1 Kojenecká úmrtnost během prvního měsíce života

Největší kojenecká úmrtnost v prvním měsíci života byla v roce 1881 v okrese Frýdlant viz graf číslo 9, kde dosahovala u chlapců narozených v manželství přibližně k 170 ‰, a u dívek tomu bylo okolo 123 ‰. Jinak kojenecká úmrtnost v prvním měsíci života v okrese Frýdlant klesala bez jakýchkoliv větších výkyvů. Oproti tomu kojenecká úmrtnost dětí narozených mimo manželství v prvním měsíci života byla již vyšší, u chlapců to bylo až ke 240 ‰ a u dívek 179 ‰.

Zvýšený podíl mimomanželských dětí může mít souvislost s větším podílem pracujících žen v textilním průmyslu, jejichž život se neslučoval s tím klasickým rodinným. Obecně ve všech průmyslových krajích v tomto období panovala velice vysoká mimomanželská porodnost. V průmyslových oblastech se snižovala nejen porodnost, ale také rostla nadprůměrně úmrtnost, a to především kojenecká, kdy zemřelo v českých zemích přibližně na jednu čtvrtinu dětí do jednoho roku života (Kárníková, 1996, s. 207). V porovnání s ostatními okresy má Frýdlant v prvním měsíci života nejvyšší kvocient kojenecké úmrtnosti.

Ukazatele kvocientu kojenecké úmrtnosti jsou během prvního měsíce života bez větších výkyvů, obecně tato úmrtnost začala klesat na přelomu 19. a 20. století. Za vybrané okresy kojenecká úmrtnost v prvním měsíci života klesá velice pomalu a většinou mají převahu v úmrtnosti chlapci oproti dívkám. Největší výkyv v úmrtnosti v prvním měsíci života najdeme u Milevska, které zastupuje okres zemědělský. V Milevsku je největší podíl mimomanželské úmrtnosti v prvním měsíci života. Může to být způsobeno ne tak rozvinutými životními podmínkami, ale také přístupem k péči o nemanželské děti, vzhledem k vyvržení „bastardů“ ze společnosti.

Kvocient kojenecké úmrtnosti v prvním měsíci života nevykazoval již od 90. let. 19. století žádné větší výkyvy, které byly pro dřívější dobu velice typické. Hodnoty kojenecké úmrtnosti během prvního měsíce života v Hořovicích a Milevsku byly v roce 1881 přibližně na 80 promile, následně se tento údaj snížil a v roce 1910 byl okolo 70 promile. Nejvíce zřetelný pokles u kvocientu kojenecké úmrtnosti za půl rok je u okresu Frýdlant, kde v roce 1881 se úmrtnost pohybovala okolo 350 promile u chlapců a 280 promile u dívek. Oproti tomu v roce 1910 byla úmrtnost u chlapců něco okolo 200 promile a 170 promile u dívek.

Obr. 9 – Kojenecká úmrtnost v prvním měsíci života v okrese Frýdlant v letech 1881–1910 podle pohlaví a legitimity, (‰)

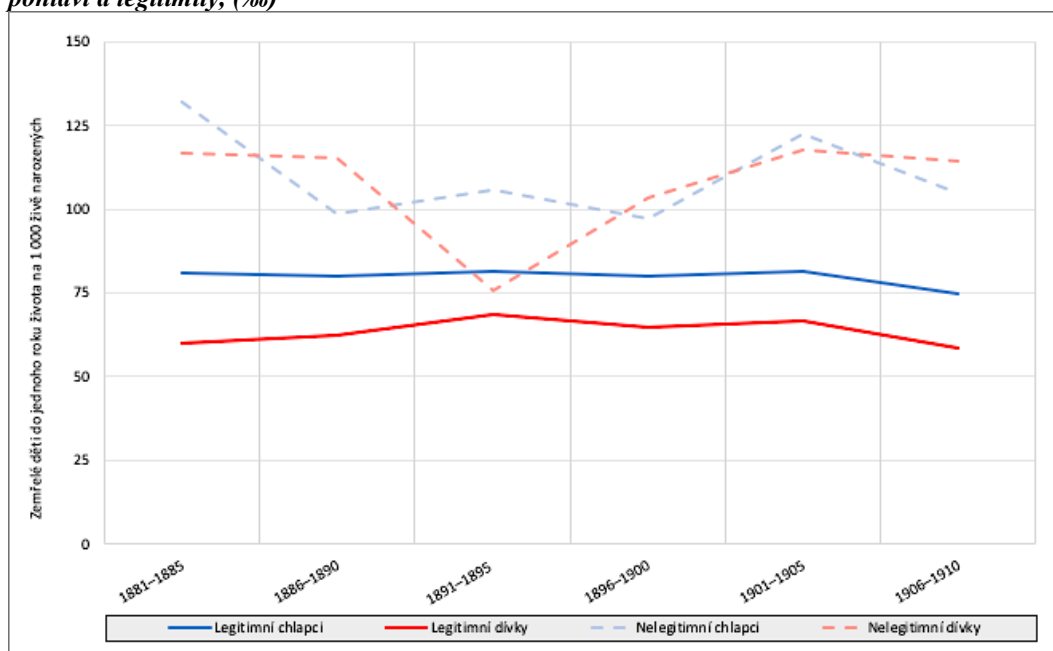
Poznámky: Kvůli lepší přehlednosti jsou použity pětileté klouzavé průměry.

Zdroj: Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jahren, vlastní výpočty a zpracování

V Hořovicích je pokles kojenecké úmrtnosti v prvním měsíci života velice málo zřetelný. Kvocient kojenecké úmrtnosti za chlapce narozené v manželství dosahoval nejvíce 81 ‰. U dívek byla v letech 1881–1885 kojenecká úmrtnost nižší než v následujících letech, avšak nejvyšší kojenecké úmrtnosti dosáhla v rozmezí let 1891–1895, kdy dosahovala 68 ‰. Velké výkyvy pak nastávají u mimomanželské kojenecké úmrtnosti. Ze začátku v roce 1881–1885, byla mimomanželská kojenecká úmrtnost poměrně vysoká u chlapců okolo 131 ‰ a u dívek 116 ‰, následně pak byl rapidní pokles, kde se nejvíce snížila kojenecká úmrtnost u dívek v roce 1891–1895 a to na 75 ‰. Poté však následovala zpět vysoká kojenecká úmrtnost mimomanželských dětí, a to v roce 1901–1905 u chlapců na 122 ‰ a u dívek na 117 ‰.

Milevsko má oproti ostatním okresům nejnižší kojeneckou úmrtnost v prvním měsíci života dítěte narozeného v manželství. V období 1881–1885 dosahovala kojenecká úmrtnost u chlapců 80 ‰ a u dívek 60 ‰, následně v letech 1891–1895 nastal menší výkyv, kdy kvocient kojenecké úmrtnosti u dívek narozených v manželství poklesl na 55 ‰. Oproti tomu kojenecká úmrtnost dětí narozených mimo manželství patřila v Milevsku v porovnání s ostatními vybranými okresy mezi největší. Nejvyšší bod kvocientu kojenecké úmrtnosti se v letech 1891–1895 vyšplhal u chlapců až na 267 ‰ a u dívek na 184 ‰. Při porovnání úrovně kojenecké úmrtnosti ve vybraných okresech je vidět, že u Frýdlantu a Milevska dochází k postupnému snižování kojenecké úmrtnosti nelegitimních dětí. Postupem času se tak přibližuje ke kojenecké úmrtnosti legitimních dětí. Oproti tomu v Hořovicích jsou rozdíly kojenecké úmrtnosti, jak legitimních, tak nelegitimních dětí stále veliké.

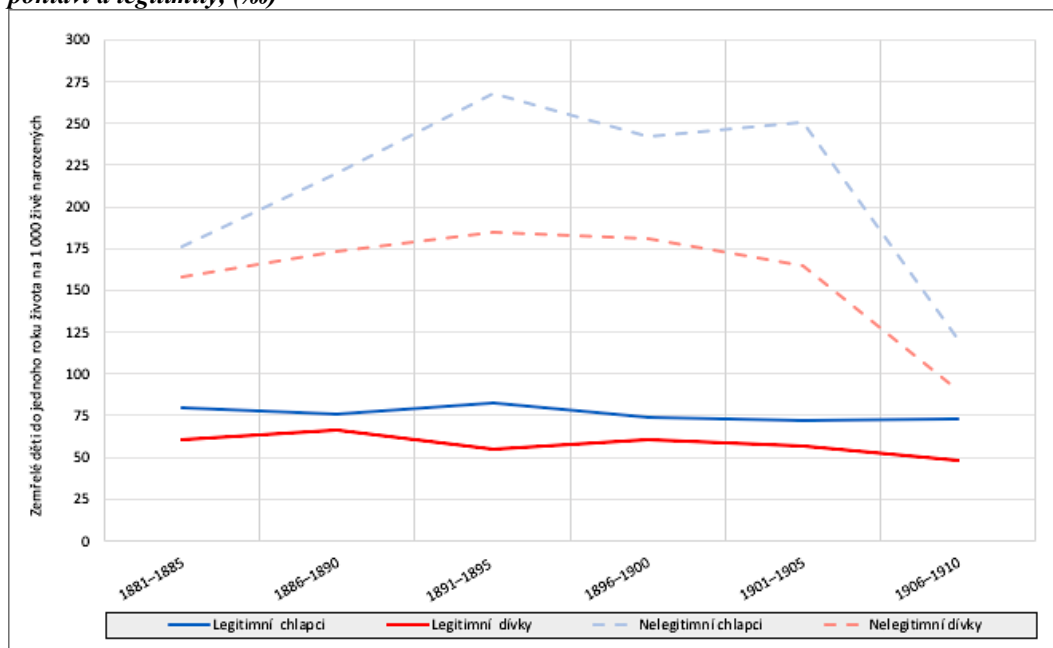
Obr. 10 – Kojenecká úmrtnost v prvním měsíci života v okrese Hořovice v letech 1881–1910 podle pohlaví a legitimacy, (‰)



Poznámky: Kvůli lepší přehlednosti jsou použity pětileté klouzavé průměry.

Zdroj: Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jahren, vlastní vlastní výpočty a zpracování

Obr. 11 – Kojenecká úmrtnost v prvním měsíci života v okrese Milevsko v letech 1881–1910 podle pohlaví a legitimacy, (‰)



Poznámky: Kvůli lepší přehlednosti jsou použity pětileté klouzavé průměry.

Zdroj: Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jahren, vlastní vlastní výpočty a zpracování

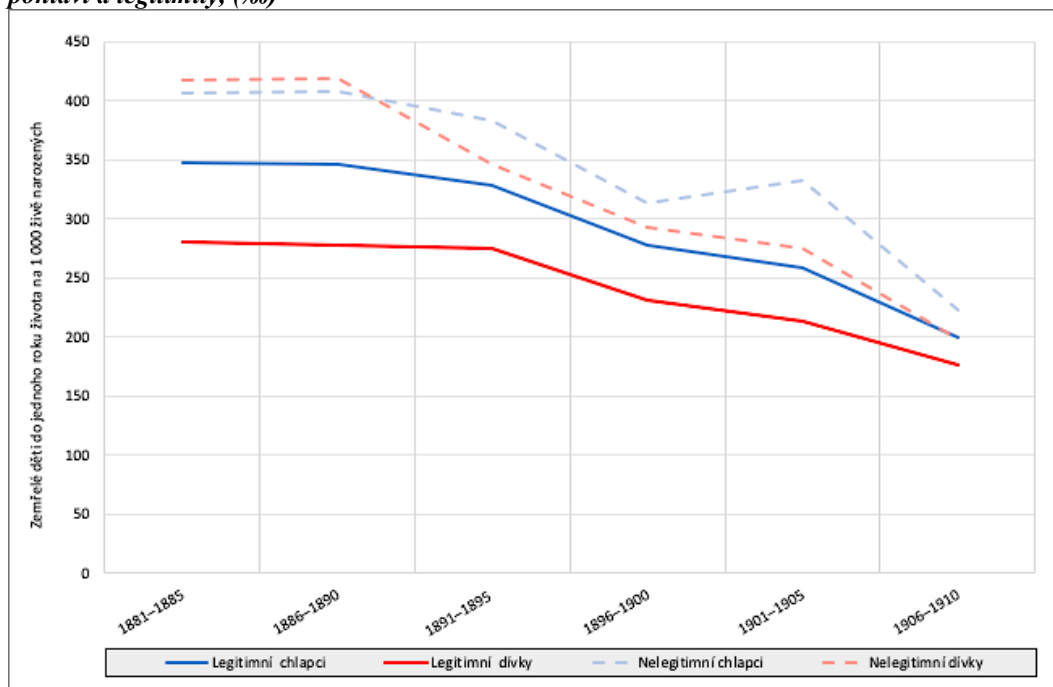
1.11.2 Kojenecká úmrtnost v prvním půl roce života

Kvociant kojenecké úmrtnosti během prvního půl roku života je již značně vyšší oproti kojenecké úmrtnosti v prvním měsíci. V okrese Frýdlant byla kojenecká úmrtnost během půl roku života nejvyšší oproti Hořovicím a Milevsku. Kojenecká úmrtnost chlapců narozených v manželství se

vyšplhala v roce 1881–1885 na 348 ‰ a u dívek na 279 ‰. Nejnižší se následně dostala u chlapců na 199 ‰ a u dívek na 176 ‰. Jak už jsem zmiňovala výš, u takto vysoké úmrtnosti můžeme hledat spojitost s textilním průmyslem, který byl ve Frýdlantu rozšířen. Byla zde větší zaměstnanost žen a z toho důvodu pak docházelo k zhoršení péče o své děti, nebo neslučitelnost jejich rodinného života s pracovním. I z toho důvodu je ve Frýdlantu větší podíl mimomanželsky narozených dětí. Kvocient kojenecké úmrtnosti dětí narozených mimo manželství s v letech 1881–1885 vyšplhal na 406 ‰ u chlapců a 417 ‰ u dívek. Postupně se na přelomu 19. a 20. století kojenecká úmrtnost snižuje.

Hořovice také patřily k průmyslovému okresu jako Frýdlant, avšak s českým obyvatelstvem, ale kojenecká úmrtnost zde není tak vysoká. Lze to přikládat tomu, že kovodělný průmysl neovlivňoval tolik rodinný život a péči o děti jako ve Frýdlantu, kde převládá textilní průmysl v továrnách s vysokým podílem ženské práce. V Hořovicích byl rozšířen průmysl cvočkářství a výroba plechů, která byla doménou mužů. Kojenecká úmrtnost u dětí narozených v manželství se vyšplhala nanejvýš v letech 1881–1885 u chlapců na 175 ‰ a u dívek v letech 1891–1895 na 146 ‰. Postupně se však kojenecká úmrtnost snižovala. Nejnižších hodnot pak v Hořovicích dosáhla v letech 1906–1910, u chlapců to bylo 159 ‰ a u dívek 125 ‰. U kojenecké úmrtnosti dětí narozených mimo manželství můžeme vidět různé výkyvy. Na začátku v letech 1881–1885 se kojenecká úmrtnost vyšplhala u chlapců na 300 ‰ a 251 ‰ u dívek. Většinou převládá nad úmrtnost chlapců oproti dívkám, ale i přesto je v letech 1906–1910 vidět nemalý pokles. Na pokles úmrtnosti má nepochybně vliv i rozvoj potratovosti a prostředků pro zabránění početí na začátku 20. století.

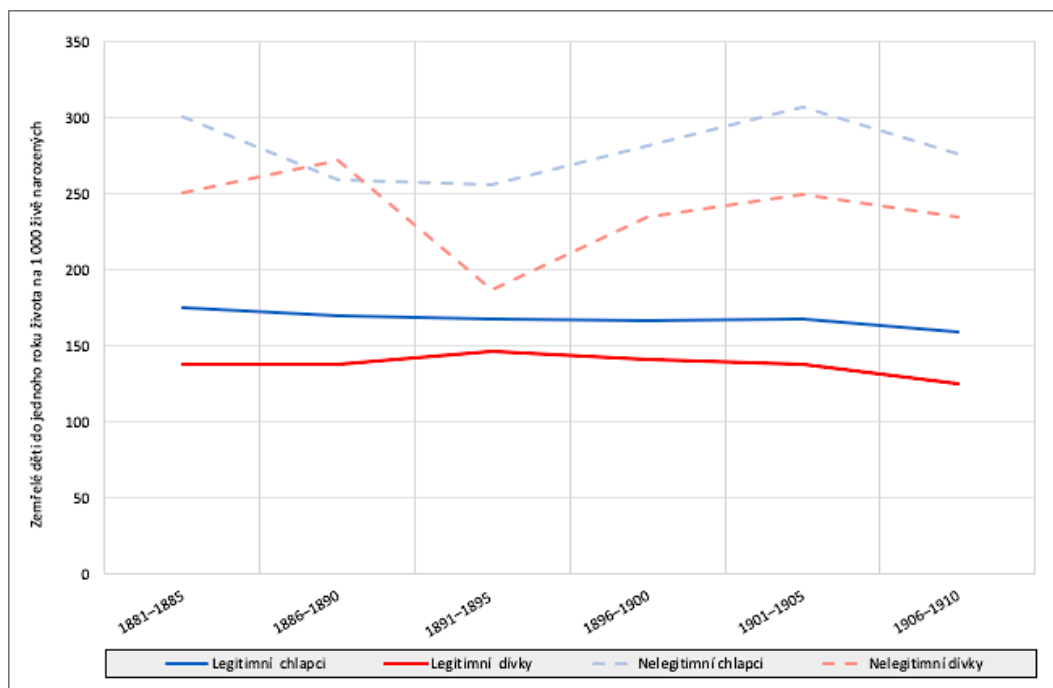
Obr. 12 – Kojenecká úmrtnost v prvním půl roce života v okrese Frýdlant v letech 1881–1910 podle pohlaví a legitimacy, (‰)



Poznámky: Kvůli lepší přehlednosti jsou použity pětileté klouzavé průměry.

Zdroj: Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jahren, vlastní výpočty a zpracování

Obr. 13 – Kojenecká úmrtnost v prvním půl roce života v okrese Hořovice v letech 1881–1910 podle pohlaví a legitimacy, (‰)



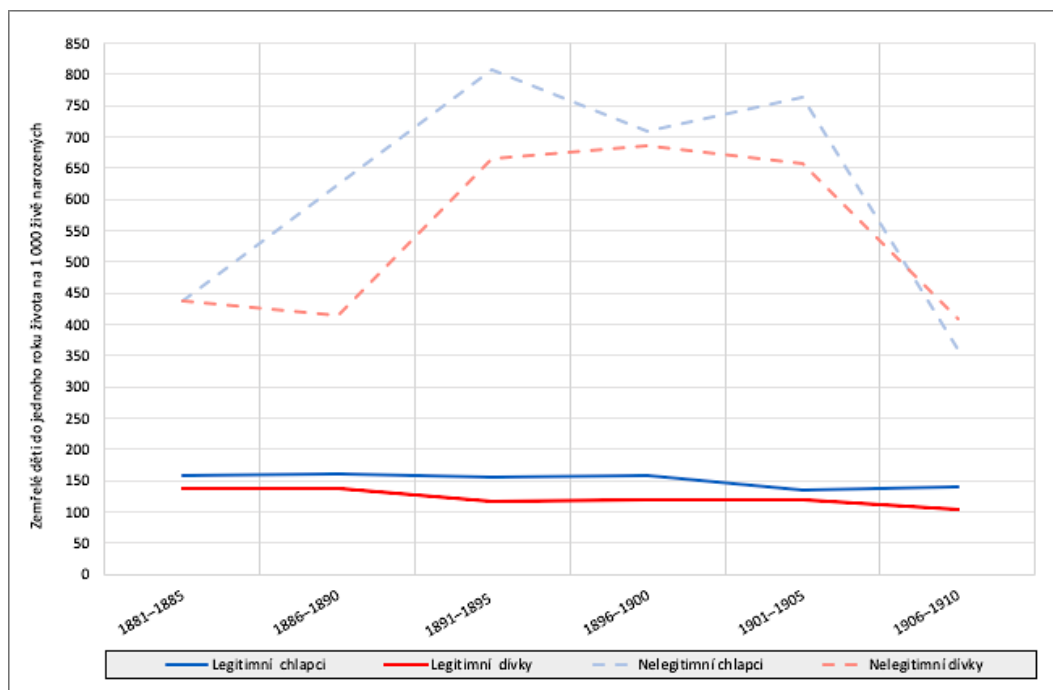
Poznámky: Kvůli lepší přehlednosti jsou použity pětileté klouzavé průměry.

Zdroj: Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jahren, vlastní výpočty a zpracování

Kvocient kojenecké úmrtnosti dětí, narozených v manželství, je v Milevsku nejnižší v porovnání s Frýdlantem a Hořovicemi. I nadále se však kvocient kojenecké úmrtnosti snižoval a to u chlapců z hodnot 159 ‰ v letech 1881–1885 na 141 ‰ v letech 1906–1910 a u dívek ze 137 ‰ v letech 1881–1885 na 104 ‰ v letech 1906–1910. Hodnoty kojenecké úmrtnosti mimomanželských dětí jsou však nejvyšší z ostatních již zmiňovaných okresů. Nejvyšší hodnoty dosahují až 808 ‰ u chlapců za roky 1891–1895 a 686 ‰ u dívek v letech 1896–1900. Takto velký výkyv lze připisovat nepřesnosti dat při zpracování, přece jen pracuji se staršími daty, u kterých mohlo dojít k chybám při samotném třídění. Následně však graf číslo 14 zobrazuje pokles mimomanželské kojenecké úmrtnosti za chlapce i dívky.

Kojenecká úmrtnost v prvním půlroce života je o dost vyšší oproti úmrtnosti v prvním měsíci. Je zde také vidět velké zastoupení úmrtnosti chlapců narozených mimomanželsky, ale také chlapců narozených v manželství v porovnání s dívkami. Tato úmrtnost začala zřetelně klesat již od 90. let 19. století. S velkou pravděpodobností ke snižování kojenecké úmrtnosti v prvním a šestém měsíci docházelo díky zlepšování zdravotní péče (spočívala převážně v lepší péči a vybavenosti v lékařských ústavech), zdravotní osvětě, lepším metodám zabráňujícím početí a také díky méně rizikovým praktikám při potratech.

Obr. 14 – Kojenecká úmrtnost v prvním půl roce života v okrese Milevsko v letech 1881–1910 podle pohlaví a legitimacy, (‰)



Poznámky: Kvůli lepší přehlednosti jsou použity pětileté klouzavé průměry.

Zdroj: Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jahren, vlastní výpočty a zpracování

1.11.3 Kojenecká úmrtnost v prvním roce života

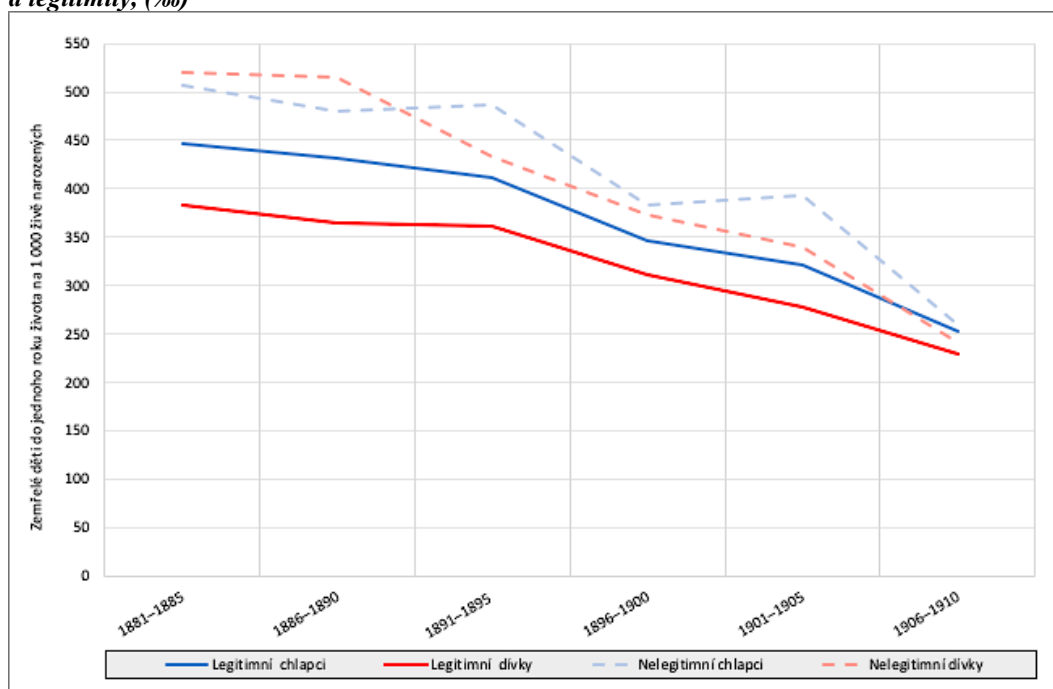
Srovnání kojenecké úmrtnosti do jednoho roku dítěte je ve srovnání s kojeneckou úmrtností za měsíc a půl rok největší. Úmrtnost chlapců i dívek se vyvíjela během prvního roku života poněkud jinak. Úroveň úmrtnosti nelegitimně narozených dětí se od úrovně legitimně narozených dětí stále více prohlubovala již od 80. let devatenáctého století. Mohlo to být způsobeno špatným vlivem sociálního zázemí dětí svobodných matek, jak bylo výše popsáno. Podíl kvocientů kojenecké úmrtnosti v okrese Frýdlant pro legitimně narozené postupně klesal, jak můžeme vidět na grafu číslo 15. Na přelomu devatenáctého a dvacátého století je vidět pokles úmrtnosti jak u chlapců, tak u dívek. Úmrtnost u chlapců klesla z hodnot 447,3 ‰ na 253,4 ‰ a u dívek hodnoty klesly z 382,8 ‰ na 228,4 ‰. Jak už jsem zmiňovala, tak podíl úmrtnosti nelegitimně narozených byl větší. Na grafu jsou vidět i větší výkyvy, které mohly být způsobeny špatným zpracováním dat. Avšak i přesto je u Frýdlantu vidět pokles úmrtnosti nelegitimně narozených dětí. U chlapců se úmrtnost během prvního roku života snížila z 507,2 ‰ na o dost menších 258,5 ‰ a u dívek z hodnot 519,4 ‰ na 240,3 ‰. I přesto, že se kojenecká úmrtnost snížila, dosahovala velice vysokých hodnot, na to může mít vliv i skutečnost, že textilní průmysl byl před první světovou válkou na vzestupu, a mnoho žen bylo v továrnách zaměstnáno. Tento fakt dokládá i L. Kárníková (1996) ve své knize (Kárníková, 1996, s. 206–207). V krajích s textilním průmyslem se obecně vyskytovala velice nízká porodnost, mezi tyto kraje patřil i Frýdlant. V oblastech textilního průmyslu byla větší zaměstnanost žen, a proto se jejich život většinou neslučoval s tím klasickým rodinným. Toto však mělo své následky a kvůli celodenně zaměstnaným matkám byla zanedbávána péče o jejich děti, a proto umíralo až 30 % narozených dětí v kojeneckém věku (Kárníková, 1996, s. 206–207).

Podíl úmrtnosti nelegitimně narozených dětí byl v porovnání s legitimně narozenými vždy vyšší, avšak v průběhu času, v okrese Frýdlant, rozdíly již nebyly tak velké.

V Hořovicích byla kojenecká úmrtnost o něco menší v porovnání s Frýdlandem, kde se hodnoty úmrtnosti legitimně narozených dětí pohybovaly nejvýš na 447,3 ‰ u chlapců a 382 ‰ u dívek. V Hořovicích se hodnoty kvocientu kojenecké úmrtnosti během prvního roku života pohybovaly u chlapců na 229,3 ‰ a 183,1 ‰ u dívek v letech 1881–1885. Na přelomu devatenáctého a dvacátého století není vidět zřetelnější pokles úmrtnosti, tak jako u Frýdlantu. V Hořovicích se kojenecká úmrtnost v prvním roce živa snižovala velice pomalu, jak u legitimně narozených dětí, tak u nelegitimně narozených dětí. U dětí narozených mimo manželství, jsou vidět však větší výkyvy, může to být způsobeno buďto chybným prepisem dat, přeci jen pracujeme se staršími daty, nebo tím, že venkov byl k nemanželským dětem nesmiřitelný.

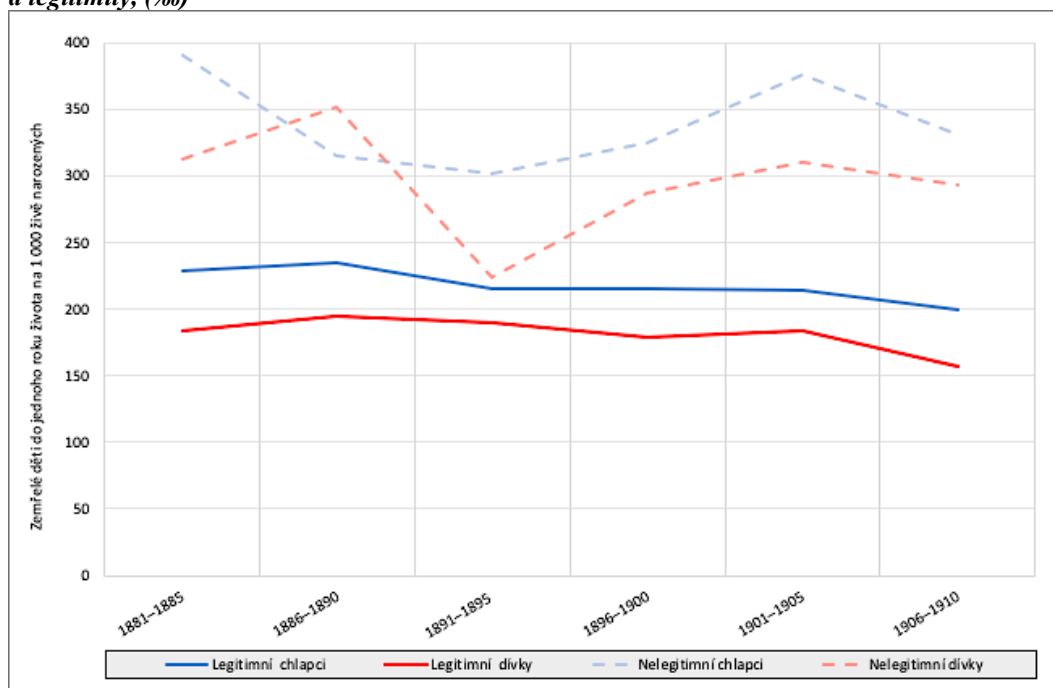
V porovnání s ostatními vybranými okresy (Frýdlant a Hořovice) má Milevsko nejnižší kojeneckou úmrtnost do jednoho roku života, avšak pouze za legitimně narozené děti. Hodnoty úmrtnosti dětí do jednoho roku života byly u chlapců okolo 205 ‰ a u dívek 180,2 ‰ v letech 1881–1885. I v Milevsku došlo k velice malému poklesu úmrtnosti u legitimně narozených dětí. Na začátku dvacátého století byly hodnoty u chlapců již na 182,9 ‰ a u dívek 136,4 ‰. Úroveň kojenecké úmrtnosti dětí narozených mimo manželství byla však s porovnáním s ostatními okresy o dost vyšší. V rozmezí let od roku 1886–1905 dosahovala nejvyšší hranice u chlapců až k 1012 ‰ a u dívek 961 ‰. Takto vysoká kojenecká úmrtnost může mít souvislost s možnými chybami při třídění dat, avšak vzhledem k venkovskému charakteru oblasti nejspíš souvisí s přísnou konzervativní křesťanskou morálkou a vyvržením nemanželského dítěte ze společnosti.

Dále je také možná souvislost s tím, že v 80. a 90. letech proběhla velice rozsáhlá agrární krize, která velice ovlivnila populační vývoj českých zemí a odstartovala tak útek z venkova a zpomalila populační růst. Později se na přelomu 19. a 20. století začala snižovat jak porodnost, tak také úmrtnost. Úmrtnostní poměry byly zlepšovány na základě lepší zdravotnické péče. Avšak pokles porodnosti výrazně předstihl pokles úmrtnosti před první světovou válkou a následně tak nastalo zpomalení přirozeného růstu. Začala se postupně zlepšovat mzda dělníků v průmyslu i zemědělství, zlepšovaly se zdravotní, ale také hygienické podmínky. Kulturní úroveň se také zvyšovala a stala se tak vědomě regulátorem počtem dětí v rodinách. Zvyšovala se zaměstnanost žen mimo textilní průmysl a podporovala se tak jejich začínající emancipace (Kárníková, 1996, s. 278–279).

Obr. 15 – Kojenecká úmrtnost v prvním roce života v okrese Frýdlant v letech 1881–1910 podle pohlaví a legitimity, (‰)

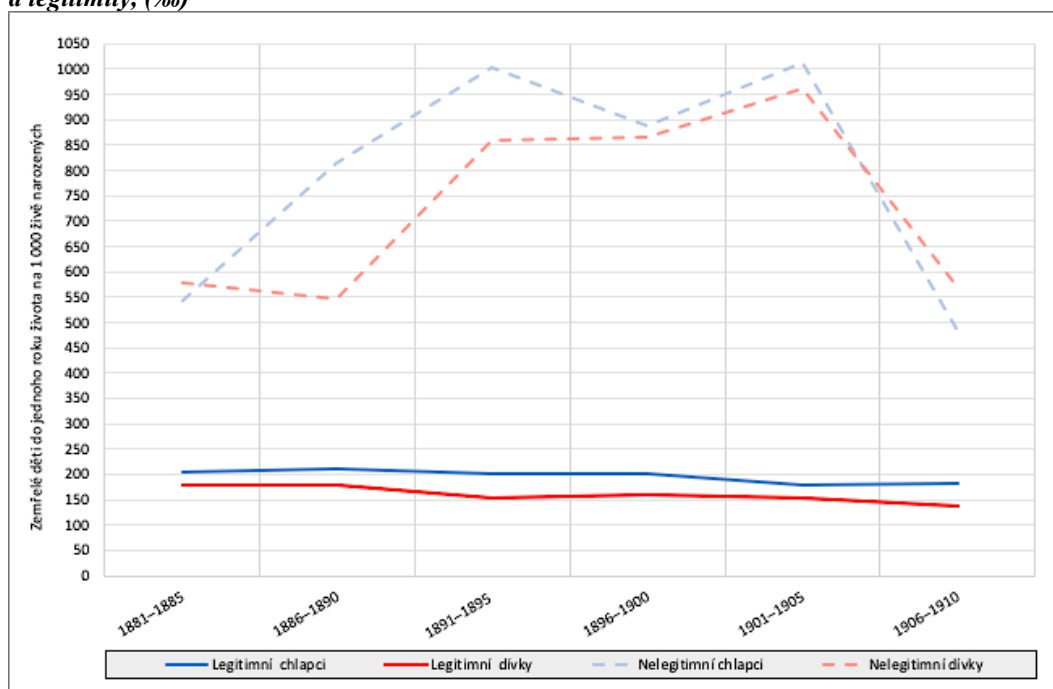
Poznámky: Kvůli lepší přehlednosti jsou použity pětileté klouzavé průměry.

Zdroj: Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jähren, vlastní výpočty a zpracování

Obr. 16 – Kojenecká úmrtnost v prvním roce života v okrese Hořovice v letech 188–1910 podle pohlaví a legitimity, (‰)

Poznámky: Kvůli lepší přehlednosti jsou použity pětileté klouzavé průměry.

Zdroj: Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jähren, vlastní výpočty a zpracování

Obr. 17 – Kojenecká úmrtnost v prvním roce života v okrese Milevsko v letech 1881–1910 podle pohlaví a legitimity, (‰)

Poznámky: Kvůli lepší přehlednosti jsou použity pětileté klouzavé průměry.

Zdroj: Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder in den Jahren, vlastní výpočty a zpracování

Závěr

Hlavním cílem této práce byla analýza kojenecké úmrtnosti za vybrané okresy na přelomu 19. a 20. století a zachycení tak jejích změn a charakteristik pomocí excerpovaných dat z rakouských statistik potřebného období.

Okresy pro mou bakalářskou práci jsem vybírala tak, aby porovnání mezi nimi bylo co nejzajímavější. Kojenecká úmrtnost byla v 19. století velice vysoká a stále se ve velkém množství podílela na celkové úmrtnosti. Úmrtnost byla po celé 19. století stále vysoká, ale zřídka přesáhla míru porodnosti, takže obyvatelstva stále přibývalo. Příčinnou vysoké úmrtnosti byly, v té době, medicínou nezvladatelné nemoci, zvláště epidemie a nakažlivé nemoci (tuberkulóza), dětská úmrtnost. Vliv na celkovou úmrtnost měly také války a s nimi související hladomor, epidemie a válečné ztráty a nedostatek zdravotnické osvěty, peníze na lékaře a nedůvěra lidí k nim. Medicínské znalosti byly po celé 19. století minimální a hygienické návyky špatné. Postupně byla lékařská péče stále dostupnější, což mělo za následek nižší mortalitu, především na infekční choroby. Na venkově stále převládala nedůvěra k lékařům, i proto byla v českých zemích vyšší úmrtnost než na západě. Teprve na konci 19. století se zlepšily hygienické podmínky (úprava kanalizace, pitné vody). Snižování porodnosti, mělo za následek následné snižování kojenecké úmrtnosti, bylo to způsobeno jak emancipací žen, tak také regionálními rozdíly, zejména tradiční rodinné vzorce udržované na venkově pod dohledem církve, kde se dbá na přísnou monogamii, odlišují se manželské a nemanželské děti, a manželský svazek je nerozlučitelný.

Na kojeneckou úmrtnost měl dále vliv charakter produkce dané oblasti. Zemědělské a drobné manufakturní výroby, kde je zachována role muže jako živitele rodiny a role ženy v rodině a domácnosti, porodnost a kojeneckou úmrtnost neohrožují. Okres čistě zemědělský v mé práci zastupuje Milevsko, ve kterém je kojenecká úmrtnost také nejmenší. V rámci pětiletých intervalů se kojenecká úmrtnost během prvního roku života dětí narozených v manželství pohybuje v letech 1881–1885 okolo 205 ‰ u chlapců a 180 ‰ u dívek a později v letech 1906–1910 již okolo 182 ‰ u chlapců a 136 ‰ u dívek. Oproti tomu však stojí textilní průmyslová výroba se silným zapojením práce žen, což vede ke zhoršení životních podmínek žen a dětí, potažmo rodin. Urbanistický charakter má na kojeneckou úmrtnost vliv také, na jedné straně máme město Frýdlant s německým obyvatelstvem a naproti tomu tradiční venkovské nebo maloměstské oblasti s konzervativní morálkou. Ve Frýdlantu jsou nejvyšší hodnoty kojenecké úmrtnosti během prvního roku života dětí narozených v manželství, které mohou být způsobeny epidemiemi nebo nepřesným zpracováním dat. Na začátku zkoumaného období mezi lety 1881–1885 se hodnoty

za chlapce pohybovaly okolo 447 ‰ a u dívek okolo 382 ‰. Poté se hodnoty v letech 1906–1910 pohybovaly okolo 253 ‰ za chlapce a 228 ‰ za dívky. Venkovské prostředí, nábožensky a morálně rigidní, má zcela zásadní vliv na úmrtnost nemanželských dětí. Oproti tomu v Hořovicích se kojenecká úmrtnost během prvního roku života u dětí narozených v manželství pohybovala v letech 1881–1885 okolo 229 ‰ u chlapců a 183 ‰ u dívek. K nejnižším hodnotám došlo ke konci zkoumaného období a to v letech 1906–1910 kde se kojenecká úmrtnost u chlapců pohybovala okolo 199 ‰ a u dívek 157 ‰. U Hořovic pak bylo zajímavé, že kojenecká úmrtnost nelegitimně narozených dětí klesala oproti ostatním okresům velice málo. Z hodnot 391 ‰ u chlapců a 313 ‰ u dívek v letech 1881–1885 se ke konci sledovaného období 1906–1910 se snížily na 330 ‰ u chlapců a 292 ‰ u dívek.

Při porovnání kojenecké úmrtnosti podle pohlaví, ať už během prvního měsíce, půl roku či roku, nebyl prokázán znatelnější rozdíl nadúmrtnosti chlapců. Avšak vliv legitimacy na kojeneckou úmrtnost byl značně vyšší. Vliv na úmrtnost nelegitimních dětí měla společenská stigmatizace právě těchto dětí a jejich vyřazení ze společnosti. Nepříznivé postavení svobodných matek mělo za následek špatnou péči o potomka a špatné životní podmínky, z toho důvodu tyto děti velice špatně snášely různá onemocnění. Zaměstnání matek fyzicky náročnou prací ohrožuje jak nenarozené děti, tak zhoršuje péči o kojence, kdy jsou tyto děti z ekonomických důvodů brzy odstavovány a ponechávány v péči babiček nebo starších sourozenců. Tyto děti jsou živěny nedostatečnou a často nevhodnou náhradní výživou, která způsobovala kojencům zdravotní problémy často vedoucí k úmrtí.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BOHÁČ, Antonín. *Hlavní město Praha: studie o obyvatelstvu*. Praha: Státní úřad statistický, 1923. Knihovna Statistického věstníku.
- EFMERTOVÁ, Marcela C. *České země v letech 1848-1918*. Praha: Libri, 1998. Dějiny českých zemí. ISBN 80-85983-47-8.
- FIALOVÁ, Ludmila. *Obyvatelstvo České republiky v dlouhodobé perspektivě*. Geografické rozhledy. 1992, (2), 2
- FIALOVÁ, Ludmila, Pavla HORSKÁ, Eduard MAUR, Jiří MUSIL a Milan STLOUKAL. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha: Mladá fronta, 1996. ISBN 80-204-0283-7.
- HORSKÁ, Pavla, Jiří MUSIL a Eduard MAUR. *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-409-3.
- KALIBOVÁ, Květa. *Úvod do demografie*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0222-9.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri, 2011. ISBN 80-85983-12-5.
- NOVÁKOVÁ, Olga. 2001. *Úmrtnost kojenců a mladších dětí v českých zemích v 19. století a v první polovině 20. století*. Praha 2001. 98 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra demografie a geodemografie.
- PAVLÍK, Z.; RYCHTAŘÍKOVÁ, J.; ŠUBRTOVÁ, A. 1986. *Základy demografie*. Praha: Academia, 1986.
- PÁNEK, Jaroslav, ed. *Akademická encyklopedie českých dějin*. Praha: Historický ústav, 2015, ISBN 978-80-7286-268-9.
- PURŠ, Jaroslav. *Průmyslová revoluce: vývoj pojmu a koncepce*. Praha: Academia, 1973.
- SEMOTANOVÁ, Eva a Jiří CAJTHAML. *Akademický atlas českých dějin*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2182-3.
- SRB, Vladimír. *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0712-3.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ DAT

- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Lander in den Jahre 1881 und 1882, Wien, 1884, s. 90 - 206
- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Lander in den Jahre 1883, Wien, 1885, s.70–71
- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Lander in den Jahre 1884, Wien, 1886, s. 58–59
- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Lander in den Jahre 1885, Wien, 1887, s. 58–59
- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Lander in den Jahre 1886, Wien, 1888, s. 58–59
- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Lander in den Jahre 1887, Wien, 1889, s. 58–59
- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Lander in den Jahre 1888, Wien, 1890, s. 58–59
- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Lander in den Jahre 1889, Wien, 1892, s. 58–59
- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Lander in den Jahre 1890, Wien, 1892, s. 58–59
- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Lander in den Jahre 1891, Wien, 1893, s.58–59
- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Lander in den Jahre 1892, Wien, 1895, s. 58–59
- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Lander in den Jahre 1893und 1894, Wien, 1896, s. 58 - 230
- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Lander in den Jahre 1895, Wien, 1898, s.112–113
- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Lander in den Jahre 1896, Wien, 1899, s. 112–113

- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jahre 1897, Wien, 1900, s. 112–113
- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jahre 1898, Wien, 1902, s.80–81
- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jahre 1899, Wien, 1902, s. 82–83
- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jahre 1900, Wien, 1902, s. 82–83
- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jahre 1901, Wien, 1904, s. 76–77
- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jahre, Wien, 1906, s. 76–77
- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jahre 1903, Wien, 1906, s. 26–27
- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jahre 1904, Wien, 1908, s. 76–77
- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jahre 1905, Wien, 1908, s.26–27
- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jahre 1906, Wien, 1908, s. 26–27
- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jahre 1907, Wien,1910, s. 82–83
- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jahre 1908und 1909, Wien,1911, s.28–128
- Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jahre 19010, Wien, 1912, s. 88–89
- Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Alter und Stand, Heft 1, Wien, 1882, s. 210–211
- Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Alter und Stand, Heft 1, Wien, 1882, s.214–215
- Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Alter und Stand, Heft 1, Wien, 1882, s.231
- Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Alter und Stand, Heft 1, Wien, 1882, s.272–273
- Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Alter und Stand, Heft 1, Wien, 1882, s.276–277
- Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Alter und Stand, Heft 1, Wien, 1882, s. 293

Österreichische Statistik, Die ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910, Wien, 1914, s. 57–59

Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Beruf und Endwerb, Wien, 1882, s. 141–164

Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Aufenthalt und Zuständigkeit, Wien, 1882

Österreichische Statistik, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Alter und Stand, Heft 1, Wien, 1882,

Österreichische Statistik Neue Folge, Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 in den im reichsrathe vertretenen Königreichen und Landern, Heft 1, Wien, 1912, s. 42

Österreichische Statistik Neue Folge, Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 in den im reichsrathe vertretenen Königreichen und Landern, Heft 1, Wien, 1912, s. 56